

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Ugdymo mokslų institutas

Elžbieta Lučinska

Dalyko pedagogikos studijų programa
bakalauro darbas

**Anglų kalbos mokymas valstybinėse vidurinėse mokyklose Vilniuje
(1932 m. - 1939 m.)**

Darbo vadovė/vadovas: doc. dr. Dalia Bukelevičiūtė

Darbo konsultantė/konsultantas: doc. dr. Stanislav Sabaliauskas

Vilnius

2024

Santrauka

Anglų kalbos mokymas valstybinėse vidurinėse mokyklose Vilniuje (1932 m. - 1939 m.)

Ketvirtajame XX a. dešimtmetyje Lenkijos švietimo sistema perėjo galias reformas struktūros ir ugdymo turinio prasme. Šios permainos palietė ir Vilniaus, tuo metu priklausančio Lenkijai, mokyklas. Visuomenės dėmesio sulaukė ypač užsienio kalbų mokymas, tarp jų ir anglų kalbos. Jos buvo mokoma viduriniojo ugdymo pakopoje, gimnazijose ir licėjuose. Vilniuje tokią galimybę suteikė trys vyriškos valstybinės bendrojo lavinimo mokyklos (Vilniaus Adomo Mickevičiaus gimnazija ir licėjus, Julijaus Slovackio gimnazija bei Jono ir Andriaus Sniadeckių licėjus). Šio darbo tikslas buvo išnagrinėti pagrindinius anglų kalbos mokymo bruožus Vilniaus valstybinėse mokyklose po 1932 m. švietimo reformos. Tai buvo padaryta iš trijų ugdymo sistemos dalyvių perspektyvos: valdžios institucijų, mokytojų bei mokinių, naudojant istorinės duomenų analizės ir aprašomosios statistinės analizės metodus. Autorei pavyko nustatyti, kad Vilniuje perėjimo į naują sistemą procesas vyko gana sklandžiai ir laiku. Tam įtaką turėjo mokyklų direkcijos ir mokytojų įdėtos pastangos ir atsidavimas darbui. Nemaža dalis gimnazijų mokinių pasinaudojo suteikta galimybe mokytis šios kalbos – 142 mokiniai mokėsi jos kaip privalomojo dalyko, 89 – kaip pasirenkamojo. Tačiau, iškilus pirmiesiems sunkumams, mokinių noras mokytis anglų kalbos, ypač kaip neprivalomojo dalyko, blėso. Jų mokymosi rezultatai bei šios kalbos mokymosi trukmė tai atspindi – iš neprivalomai lankančių anglų kalbos pamokas tik 42,7 % mokėsi šios kalbos ilgiau nei metus, o aukščiausias „labai geras“ įvertinimas jiems buvo įrašytas tik 4 kartus per visą analizuojamą laikotarpį.

Summary

Teaching English in Vilnius public secondary schools (1932-1939)

In the 1930s, the Polish education system underwent profound reforms in terms of both structure and content. These changes also affected the schools in Vilnius, which was then part of Poland. The teaching of foreign languages, including English, received profound public attention. It was taught at secondary level, in gymnasiums and lyceums. In Vilnius, three male public comprehensive secondary schools (Vilnius Adam Mickiewicz Gymnasium and Lyceum, Juliusz Słowacki Gymnasium and the Lyceum of Jan and Jędrzej Śniadecki) offered such opportunity. The aim of this paper is to review the main features of English language teaching in Vilnius public schools after the 1932 education reform in Poland. It was done from the perspective of the three participants of the education system: the authorities, the teachers and the pupils, using historical data analysis and descriptive statistical analysis methods. The author established that the process of transition to the new system in Vilnius was relatively smooth and timely. This was mainly due to the efforts and

commitment of the school authorities and teachers. A significant number of pupils in gymnasiums took advantage of the opportunity to learn the English language - 142 pupils studied it as a compulsory subject and 89 as an elective. However, when the first difficulties emerged, the students' desire to learn English, especially as an elective subject, waned. Their learning outcomes and the length of time they studied the language reflect this: only 42.7% of the non-compulsory learners have been studying English for more than a year, and the highest grade („very good“) has been recorded only 4 times during the whole period analysed.

Raktiniai žodžiai: Vilnius, anglų kalba, tarpukaris, švietimo istorija, 1932 – 1939 m., vidurinė mokykla, gimnazija, licėjus, užsienio kalbų mokymas.

Keywords: Vilnius, English, interwar period, history of education, 1932 – 1939, secondary school, gymnasium, lyceum, foreign language learning.

Turinys

Įvadas.....	6
Darbo naujumas ir aktualumas.....	6
Darbo tikslas ir uždaviniai	8
Literatūros apžvalga.....	9
Šaltiniai	10
Metodologija. Etikos principai.....	11
1932 m. švietimo reforma Lenkijoje	12
Situacija iki švietimo reformos įgyvendinimo	12
1932 m. kovo 11 d. švietimo reformos įstatymas	14
Naujos užsienio kalbų mokymo programos.....	15
Gimnazija. Anglų kalbos mokymo programa	16
Licėjus. Anglų kalbos mokymo programa	18
Kalbų pasirinkimas. Pamokų skaičius vidurinėje mokykloje	21
Ugdymo sistema Lietuvoje po švietimo reformos	23
Mokytojai.....	25
Anglų kalbos mokytojai Vilniaus gimnazijose ir licėjuose: pasirengimas ir išsilavinimas	25
Mokytojų finansinė situacija.....	28
Reikalavimai vidurinių mokyklų mokytojams.....	30
Darbo sąlygos.....	31
Vadovėliai ir kitos metodinės priemonės	32
Mokiniai.....	35
Anglų kalbos mokymosi galimybės valstybinėse vidurinėse mokyklose.....	35
Mokinių, besimokančiųjų anglų kalbos kaip privalomojo dalyko, skaičius ir rezultatai.....	36
Anglų kalbos brandos egzaminas.....	42
Mokinių, besimokančiųjų anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko, skaičius ir rezultatai.....	43
Diskusija ir rekomendacijos	52
Išvados	54
Literatūros sąrašas	56

Šaltiniai:	56
Literatūra:.....	58

Ivadas

Užsienio kalbų mokymas tarpukario laikotarpiu – svari ir reikšminga Lietuvos ir Lenkijos švietimo istorijos dalis. Daugiataučiam ir daugiakultūriniam Vilniui tarpukario laikotarpis buvo ypatingas, mat šis miestas tapo Lenkijos dalimi ir realizavo Lenkijos Respublikos Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerijos (lenk. *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, toliau – Švietimo ministerija) priimtą švietimo programą. Šis laikotarpis reikšmingas ugdymui tuo, kad ugdymo programos buvo suvienodintos po padalijimų tarp trijų šalių su skirtingomis švietimo sistemomis ir pritaikytos naujoms realijoms. XX a. pradžioje buvo sukurti šiuolaikinės kalbų mokymo metodologijos pamatai (Harbig, 2011). Po 1932 m. švietimo reformos mokyklos buvo naujai suskirstytos į pradžines, gimnazijas ir licėjus. Pastarieji tapo šalies inteligentijos elito kūrimo vieta (Gašiorowski, 2014:69). Gimnazijose ir licėjuose užsienio kalbų mokymas buvo sustiprintas, modernizuotos mokymo programos, įvesta galimybė mokytis antros užsienio kalbos, buvo naudoti nauji mokymo metodai, kaip pvz. tiesioginio kalbos mokymo (Harbig, 2011). Keitėsi ir ugdymo priemonės. Pradėtos naudoti audiovizualinės medžiagos, išleista nemažai vadovėlių (Kotlarska, 2019). Nors daugiausia mokinių mokėsi vokiečių ir prancūzų kalbų, augo susidomėjimas ir anglų kalbos mokymu (Kotlarska, 2023:48). Tai paliudija ir Vilniuje besimokančiųjų anglų kalbos kaip privalomojo dalyko mokinių skaičiai – nuo 15 pirmos gimnazijos klasės mokinių 1934/1935 mokslo metais iki 48 mokinių 1938/1939. Taip pat beveik šimtas mokinių išbandė galimybę mokytis anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko.

Darbo naujumas ir aktualumas

Šiandieniniuose kalbinio ugdymo tyrinėjimo darbuose anglų kalbos mokymo istorija II Lenkijos Respublikos gyvavimo laikotarpiu lieka dar nepilnai išnagrinėta. Mažai dėmesio buvo skiriama atskirų užsienio kalbų mokymui vidurinėse mokyklose. Ypatingai trūksta regioninių studijų, aptariančių praktinį švietimo reformos nuostatų įvedimą ir jos rezultatus pvz. Vilniaus krašte. Iki šiol labai kukliai buvo išnaudota archyvinė medžiaga, tokia kaip mokyklų dienynai ir pasiekimų katalogai ar mokytojų tarybos posėdžių protokolai.

XX a. pradžioje ypatingai greitai vystėsi ugdymo mokslai ir buvo sukurti šiuolaikinės pedagogikos pamatai. Svarbiausi tada sukurti principai, tokie kaip individualizacija ir kiekvieno vaiko poreikių svarba ar ypatingas mokytojo vaidmuo formuojant jaunojo žmogaus gyvenimo nuostatas aktualūs ir šiandienos ugdyme, todėl verta juos priminti, analizuojant kelią, kurį nuėjo kalbinis mokymas mokyklose. Verta ištirti, kokiomis nuostatomis buvo vadovaujamasi tarpukariu mokant užsienio kalbų, kurių svarba bendrajam išsilavinimui ir praktinė nauda buvo dažnai pabrėžiami. Šis platus ir daugiaplanis tyrimų laukas reikalauja išsamesnių mokslinių tyrimų. Todėl šiame darbe bus aptartas anglų kalbos mokymas ir jo pokyčiai Vilniaus vidurinėse mokyklose po

1932 m. švietimo reformos, kai buvo praplėstos galimybės mokytis daugiau nei vienos užsienio kalbos. Šiuo laikotarpiu buvo kuriamos eksperimentinės mokyklos, skirtos mokymo metodų analizavimui bei tobulinimui (Kotlarska, 2019). Nauji metodai ir sprendimai buvo išbandomi ir Vilniaus vidurinėse mokyklose, dalis jų – sėkmingai, todėl verta būtų šiandien detaliau juos išanalizuoti. Galbūt tai taps inspiracija šiandienos pedagogų laukiančių panašių iššūkių sprendimams, kadangi užsienio kalbų mokymas mokyklose yra svarbi tema ir šiandienos naujausios švietimo reformos kontekste. Būtent tarpukario metu iškilo klausimas labai aktualus ir šiandien – kokių kalbų ir kokia apimtimi mokyti. Lenkijoje ir Lietuvoje buvo kalbama apie vokiečių kalbos besimokančiųjų skaičiaus mažinimą (Bukelevičiūtė, 2016:266; Ciešla, 1974:251; Iwan, 1972:55-56; Motuzas, 1995:149-150). Dėl grėsmės iš Rusijos pusės Lenkijoje iš viso buvo atsisakyta šios šalies kalbos mokymosi (Iwan, 1972). Kartu buvo bandyta padidinti anglų kalbos besimokančiųjų skaičių (Iwan, 1972:98). Šiandien irgi yra aktyviai diskutuojama apie antrosios užsienio kalbos mokymą bei kalbų pasirinkimą (Jaruševičiūtė-Mockuvienė, 2023; Murauskaitė, 2023), kas primena situaciją susidariusią prieš beveik šimtą metų.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Šio darbo tikslas yra ištirti anglų kalbos mokymą Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose nuo 1932 m. Lenkijos švietimo reformos įstatymo įsigaliojimo iki antrojo pasaulinio karo pradžios. Kadangi Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerija galutinį gavėją – mokinius – pasiekdavo per mokyklas ir jų darbuotojus, šiame darbe irgi bus aptariami visi trys šios grandinės pagrindiniai dalyviai. Todėl ir darbui buvo išskirti trys uždaviniai:

1. Aptarti 1932 m. švietimo įstatymą ir kitus su juo susijusius dokumentus anglų kalbų mokymo Vilniuje kontekste.
2. Išnagrinėti mokytojų vaidmenį įgyvendinant naujas užsienio kalbų mokymo programas Vilniuje.
3. Išanalizuoti mokinių galimybes ir rezultatus mokantis anglų kalbos Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose.

Tiriamas objektas: anglų kalbos mokymas Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose 1932-1939 m.

Literatūros apžvalga

Lenkijos švietimo sistemos reformavimas tarpukario laikotarpiu buvo svari tema visuomenėne. Joje vykstančios permainos sulaukė tyrėjų dėmesio. 2001 m. pasirodė Sadowskos monografija (Sadowska, 2001), skirta detaliai išnagrinėjimui Janušo Jendžejevičo reformos įvestų permainų II Lenkijos Respublikos mokyklose. Šitie duomenys buvo kiek vėliau papildyti Čpečynskos darbe (Czpeczynska, 2016). Visuomenės ugdymui ir įvairiems tuo metu veikiančios sistemos aspektams išnagrinėti buvo publikuojama nemažai mokslinių straipsnių. Tam daugiausia buvo išnaudojami prieinami statistiniai duomenys, pvz. Čapievski (Czapiewski & Janc, 2018) ir Stančyk (Stańczyk, 2016) aprašė pokyčius visuomenės išsilavinime bei analfabetizmo lygį skirtinguose Lenkijos regionuose. Buvo nagrinėjamas pilietinio ugdymo įvedimas ir taikymas (Bala, 2011; Stolarczyk, 2018; Walasek 2020) bei mokytojų vaidmuo jame (Akimjakova, 2013; Sanojca, 2014). Kiek anksčiau pasirodė publikacijos apie konkrečias Vilniaus mokyklas, pagrinde mokinių ir mokytojų atsiminimai (Malinowski 1999; Sławińska-Zakościelna, 1987; Ulińska, 1996).

Taip pat pasirodė mokslo darbų, skirtų Lenkijos Respublikos užsienio kalbų mokymo istorijai (Cieśla, 1974; Iwan 1972; Jurek 2007; Wozniak, 2015) ir Lietuvos švietimo istorijai skirtų publikacijų. Išskirti galima Bukauskienės (1996), Kaubrio (2000) ir Motuzo (1995) darbus. Kalbinio ugdymo nagrinėjimui skirtų publikacijų Lenkijoje padaugėjo po Harbig straipsnio, raginančio daugiau dėmesio skirti detalesnei užsienio kalbų mokymo istorijos analizei (Harbig, 2010). Tačiau anglų kalbos mokymas tarpukariu sulaukė ne itin daug dėmesio. Daugiausia publikacijų buvo skiriama vadovėliams ir mokymo turiniui (Kotlarska, 2019; 2023; Przyklenk, 2018; Walasek, 2020). Taip pat buvo išnagrinėtas CLIL metodo taikymas anglų kalbos vadovėlyje, sukurtame Vilniaus Stepono Batoro lektoriaus ir Sniadeckių licėjaus mokytojo W. Kospoth-Pawłowskio (Kiński & Łagun, 2018). Vilniaus vieta anglų kalbos mokymo kontekste buvo taip pat aptarta iš universiteto lektorių perspektyvos (Podhajecka, 2018; 2021). Lietuvių autorių darbuose dažniausiai buvo aptariama Lietuvos švietimo sistema ir jos permainos, neįtraukiant Vilniaus krašto arba aprašant permainas nuo 1939 m., po jo prijungimo prie Lietuvos (Bukelevičiūtė, 2016; Kaubrys, 2000; Motuzas, 1995). Taigi, šiandienos istorinėje ir pedagoginėje mokslinėje literatūroje ypatingai trūksta regioninių studijų, leidžiančių iš arti apžvelgti užsienio kalbų, tarp jų ir anglų, mokymo ypatumus ir pasiektus rezultatus tarpukario laikotarpiu.

Šaltiniai

Pagrindiniai tyrimui reikalingi šaltiniai yra išlikusieji valstybinio lygio dokumentai reglamentuojantys švietimo pakeitimus analizuojamuoju laikotarpiu, kaip 1932 metų kovo 11 dieną patvirtintas įstatymas apie švietimo sistemą (lenk. *Ustawa z dnia 11 III 1932, o ustroju szkolnictwa*) ir 1934 m. paruoštos naujos ugdymo programos gimnazijai (lenk. *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania (tymczasowy)*), o 1937 m. licėjui (lenk. *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Język angielski. Wydział humanistyczny (projekt)*) bei kiti susiję dokumentai. Taip pat, kalbant apie mokytojus buvo remiamasi 1926 m. mokytojų tarnybos santykių įstatymu (lenk. *Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli*). Šie dokumentai yra suskaitmeninti ir prieinami internete.

Taip pat buvo pasinaudota dokumentais, saugomais Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA). Šių šaltinių bazę sudaro Vilniaus vidurinių mokyklų, kuriose buvo mokoma anglų kalbos, fondai: A. Mickevičiaus gimnazijos ir licėjaus (fondas 178), J. Slovackio gimnazijos (fondas 1057) ir Sniadeckių licėjaus fondas (213). Archyvinės medžiagos dalį taip pat sudaro Vilniaus universiteto fondo nr. 175, aprašo nr. 1 (I) A bylos. Iš prieinamų dokumentų vertingiausi tyrimui yra atitinkamų mokslo metų mokyklų bendrieji katalogai (katalogi glowne) bei Mickevičiaus ir Slovackio gimnazijų mokytojų tarybos posėdžių protokolai.

Išlikusi archyvinė medžiaga yra nepilna, todėl buvo papildomai pasitelkiami ir kiti šaltiniai, tokie kaip publikuoti mokinių atsiminimai (Ulinska, 1999; Malinowski 1996) ar Sniadeckių licėjaus direktoriaus ataskaita už 1938/1939 m.m. (Ulinska, 1999) ir kt. Atrinkta labai įvairaus tipo medžiaga leido nagrinėjamą temą apžvelgti iš skirtingų perspektyvų ir pagilinti jos supratimą.

Metodologija. Etikos principai

Nagrinėjant išlikusią dokumentinę medžiagą buvo taikomas keletas istorinės duomenų analizės metodų. Aprašomasis metodas, kritinė analizė ir interpretavimas leido giliau ištirti išlikusius valstybinio lygio dokumentus (užsienio kalbos programos, įstatymai ir kt.), mokinių ir mokytojų prisiminimus, mokytojų tarybų posėdžių protokolus ir kitus dokumentus, o kiekybinio aprašomosios statistinės analizės metodo ir antrinių duomenų analizės pagalba (dėl nedidelės imties, nulemtos prieinamos medžiagos kiekiu, buvo daromi tik paprasti procentų, minimumo ir maksimumo skaičiavimai Excel programoje) leido nuodugniai išnagrinėti turimų šaltinių statistinę informaciją. Ypatingai tai buvo vertinga nagrinėjant mokinių pasiekimus anglų kalbos srityje, išreikštus pažymiais. Šie metodai leido apjungti ir susisteminti skirtingais aspektais pasižyminčius duomenis ir taip sudaryti bendrą aptariamos problemos vaizdą, sumažinant išlikusių šaltinių nepilnumo faktoriaus neigiamą įtaką tyrimo rezultatų patikimumui.

Medžiaga tyrimui buvo surinkta LCVA legaliais būdais laikantis 2013 m. gruodžio 16 d. priimto, 2018 m. rugsėjo 12 d. pakeisto Darbo valstybės archyvų skaityklose tvarkos aprašu (Įsakymas dėl darbo skaityklose aprašo, 2018). Taip pat buvo gautas leidimas fotografuoti fondus moksliniais tikslais pagal Dokumentų fotografavimo Lietuvos centrinio valstybės archyvo skaitykloje tvarkos aprašą (Dokumentų fotografavimo LCVA skaitykloje tvarkos aprašas, 2014). Informacija iš archyvinių dokumentų yra cituojama, perpasakojama laikantis mokslinės etikos principų ir nepažeidžiant asmens duomenų.

1932 m. švietimo reforma Lenkijoje

Situacija iki švietimo reformos įgyvendinimo

Nepriklausomos Lenkijos gyvavimo pradžioje švietimo sistema nebuvo vieninga. Tai sąlygojo skirtingos patirtys šalies teritorijų po padalijimų buvusių Rusijos, Austro-Vengrijos ir Prūsijos sudėtyje. Skirtumai buvo ženkliūs, apimantys ne tik ugdymo turinį, bet netgi privalomojo pradinio ugdymo egzistavimą. Blogiausia ugdymo situacija buvo teritorijose, priklausiusiose Rusijai. Nepriklausomybės išvakarėse apie 40% šalies gyventojų, vyresnių nei 10 metų buvo beraščiai (Czapiewski & Janc, 2018:147). Taigi po nepriklausomybės atkūrimo vienu iš Lenkijos valdžios prioritetų buvo siekis pasirūpinti švietimo situacijos gerinimu. Rūpinimasis švietimu buvo traktuojamas kaip valstybės pareiga tautai (Czapiewski & Janc, 2018:153). Beveik iš karto po nepriklausomybės atkūrimo, 1919 m. vasario 7 d. „Dekretu apie ugdymo pareigą“ buvo įvestas privalomas 7 metų ugdymas (palyginimui – Lietuvoje ši prievolė buvo įvesta tik 1928-1931 metais (Kaubrys, 2000:65)), masiškai buvo kuriamos pagrindinės mokyklos (Czpeczynska, 2016:35). Tai davė teigiamų rezultatų. Jau pagal 1921 m. gyventojų surašymo duomenis, analfabetizmo lygis sumažėjo iki 33,1% šalies gyventojų (surašymas dar neapėmė Vilniaus krašto), o per sekantį dešimtmetį šis skaičius sumažėjo dar dešimčia procentų, iki 23,1% (Stanczyk, 2016:11). 1921 ir 1931 m. gyventojų surašymai atskleidžia dideles analfabetizmo disproporcijas tarp miesto ir kaimo gyventojų, vyrų ir moterų bei išpažįstamos religijos – didžiausia dalis beraščių buvo tarp kaimo pravoslavų ir graikų katalikų tikėjimo moterų, o mažiausia – tarp mieste gyvenančių evangelikų reformatų ir katalikų vyrų, tačiau su laiku šie skirtumai mažėjo (Czapiewski & Janc, 2018). Reikėtų paminėti, kad nepaisant dedamų pastangų visiškas analfabetizmo panaikinimas buvo neįmanomas ypač tarp vyresnio amžiaus žmonių, tačiau švietimo pokyčiai lėmė, kadiki II pasaulinio karo pradžios tarp 10-14 metų vaikų beveik nebeliko beraščių (Czapiewski & Janc, 2018:152).

Privalomas ugdymas apėmė visus vaikus nuo 7 iki 14 metų, o už pareigos nevykdymą vaiko tėvams ar kitiems jo teisiniams atstovams grėsė piniginės baudos arba netgi laisvės atėmimas (Czpeczynska, 2016:35). Ugdymo pareiga buvo patvirtinta 1921 m. kovo 17 d. Lenkijos Respublikos Konstitucijoje, o sekančiais metais išleisti įstatymai nuodugniai apibrėžė ugdymo sąlygas. 7 metų vaikai turėjo eiti į pagrindinę mokyklą, o po 4 mokslo metų ugdymą galėjo tęsti dar 3 metus pagrindinėje mokykloje arba po sėkmingo stojamųjų egzaminų išlaikymo eiti į 8 metų gimnaziją (Sadowska, 2001:12-20). 1919 m. po konsultacijų su įvairiomis mokytojų organizacijomis, kurios buvo pateikusios nemažai pasiūlymų (Iwan, 1972) Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerija (lenk. *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, toliau – Švietimo ministerija) parengė „Pagrindinės mokyklos ugdymo programą“ (lenk. – *Program naukowy szkoły powszechnej*, toliau – Pagr. M. Pr., 1919) ir „Vidurinės mokyklos ugdymo programą“ (lenk. *Program*

naukowy szkoły średniej, toliau – Vid. M. Pr., 1919), kurios palaipsniui buvo įvestos visose valstybinėse mokyklose (Sadowska, 2001:17). Diskusiją apie naująją ugdymo programą nuodugniai išnagrinėjo Sadowska (2001), o užsienio kalbų kontekste – Iwan (1972). Viena svarbiausių užduočių buvo ne tik programų suvienodinimas, tačiau ir perteklinių dalykų skaičiaus sumažinimas ir įgyjamų žinių pagilinimas ir koncentravimas, ypač paskutinėse gimnazijos klasėse, ką pavyko pasiekti. Pagrindinės mokyklos programa pirmuosius ketverius metus apėmė tokius dalykus kaip tikyba, lenkų kalba, skaičiavimas ir geometrija, gamta, geografija, istorija, piešimas ir darbai, dainavimas, žaidimai ir fizinis lavinimas, o mergaitėms papildomai – moteriški darbai (Pagr. M. Pr., 1919).

Užsienio kalbos mokymas buvo numatytas nuo penktos klasės, kurios buvo steigiamos dažniausiai miestuose, o kaime dažniausiai apsiribota 4 klasėmis, taip ribojant kaimo vaikams galimybę siekti geresnio išsilavinimo (Sadowska, 2001). Tuo metu gimnazijos programoje tik nuo antros klasės (metais vėliau nei pagrindinėje mokykloje) buvo įvedama užsienio kalba: vokiečių, prancūzų arba anglų. Jos buvo pradedama mokyti intensyviai – 6 val./sav., o aukštesnėse klasėse palaipsniui valandų skaičius buvo mažinamas priklausomai nuo pasirinkto profilio: 1) humanitarinis be lotynų kalbos – su daugiausia užsienio kalbos pamokų, 2) humanitarinis su lotynų kalba, 3) matematikos-fizikos, 4) klasikinis – su mažiausiu užsienio kalbos valandų skaičiumi (Vid. M. Pr., 1919:153-161).

Vidurinės mokyklos programos autoriai laikėsi nuomonės, kad jaunimas, ypač jaunesnio amžiaus, natūraliai mažai domisi užsienio kalbų – ypač gramatikos ir naujų žodžių mokymusi, taigi ugdomoji jų vertė nėra didelė. Dėl to buvo suplanuota apsiriboti vienos užsienio kalbos pažinimu, tačiau tam skirti daugiau laiko, kad būtų įmanoma kuo greičiau pradėti skaityti literatūrą šia kalba. Buvo manoma, kad „pagrindinė užsienio kalbų ugdomoji vertė slypi svetimų tautų literatūrų mokyme, o tiksliau jų literatūros šedevrų skaityme“ (Vid. M. Pr., 1919:39), o mokykloje vaikai yra pajėgūs išmokti tik vienos užsienio kalbos tam pakankamu lygiu ir tik jau vyresnėse klasėse (Vid. M. Pr., 1919:40). Buvo atkreipiamas dėmesys, kad programoje numatyta tik viena užsienio kalba atrodo ženklus sumažinimas, palyginus su prieškarinėmis programomis, tačiau iki šiol viena mokoma svetima kalba buvo valstybinė kalba. Pavyzdžiui, buvusios Austrijos-Vengrijos teritorijose vidurinio ugdymo pakopoje vaikai buvo mokomi vokiečių kalbos kaip valstybinės (tam buvo skiriama daugiausia valandų), lenkų kalbos kaip savo gimtosios kalbos ir nuo trečios klasės – prancūzų (Vid. M. Pr., 1919: 61). Taigi, nors gimnazijos mokinys pagal 1919 metų programą bendrai galėjo išmokti viena kalba mažiau, tačiau užsienio kalbų skaičius nebuvo pakeistas, o tiesiog valstybine kalba tapo lenkų. Taip pat programoje didelis dėmesys buvo skiriamas praktiniam mokymui, gilesniam temų nagrinėjimui ir mokinio savarankiškumui ugdyme didinimui (Vid. M. Pr.,

1919), ką galima vertinti kaip kokybės vietoj kiekybės prioritetizavimą, kas dar labiau bus išryškinta programose po 1932 m. švietimo reformos.

1932 m. kovo 11 d. švietimo reformos įstatymas

Po pirmų nepriklausomoje Lenkijoje ugdymo programų priėmimo netilo diskusijos dėl jų galimo tobulinimo, pabrėžiant vieningo tautinio ugdymo reikalingumą, daug siūlymų buvo pateikiama ir dėl vidurinės mokyklos organizacijos (Sadowska, 2001). Taip pat nuolat buvo kritikuojamas tik vienos užsienio kalbos mokymas – vokiečių, ir primenama kitų kalbų žinojimo svarba, ypač dėl kultūrinių ir ekonominių ryšių plėtojimo galimybių su kitomis šalimis, kaip Rusija ar Anglija (Iwan, 1972:56, 64, 66). Buvo atkreipiamas dėmesys į nevienodą programą ir pamokų skaičių per pirmuosius tris gimnazijos metus ir pagrindinėje mokykloje, nepakankamas pagrindinių mokyklų mokytojų užsienio kalbų žinias ir žemą jų mokymo lygį šiose mokyklose (Iwan, 1972). Pirmieji siekiai išspręsti šias problemas matomi 1925 metais, kai buvo šiek tiek sumažintas užsienio kalbos pamokų skaičius gimnazijoje, o po ketverių metų padidintas jų skaičius pagrindinėse mokyklose, kartu įvedant užsienio kalbą gimnazijos pirmose klasėse, siekiant sumažinti skirtumus tarp šių mokyklų klasių ir padidinti pereinamumo galimybes. Kartu buvo peržiūrėta ir sutrumpinta užsienio kalbų mokymo programa, kurios pernelyg platus turinys neatitiko realių galimybių (Iwan, 1972:50-51).

Ketvirtasis dešimtmetis atnešė dar daugiau permainų. Po kelių projektų pasiūlytų visuomenės svarstymui buvo patvirtintas „1932 m. kovo 11 d. įstatymas apie švietimo sistemą“ (lenk. *Ustawa z dnia 11 III 1932, o ustroju szkolnictwa*), paruoštas naujai paskirto Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministro su didele pedagogine ir vadovavimo patirtimi Janušo Jendžejevičo (lenk. *Janusz Jędrzejewicz*). Pagal šį įstatymą mokyklinis ugdymas buvo suskirstytas į tris laipsnius: pirmasis privalomas visiems šešiametėje arba septynmetėje pagrindinėje mokykloje (paskutiniai metai buvo skirti tik tiems moksleiviams, kurie neplanavo tęsti ugdymo gimnazijose), ketverių metų bendrojo lavinimo gimnazijos ir dviejų metų bendrojo lavinimo licėjai, suskirstyti į profilius pagal mokinių pomėgius. Taip pat po pagrindinės mokyklos arba gimnazijos buvo galima pasirinkti profesinį mokymą skirtinguose lygiuose (Sadowska, 2001). Nepavyko iki galo suvienodinti pagrindinio mokymo ir buvo išlaikytos trijų skirtingų laipsnių pagrindinės mokyklos, kas ypač kaimo vietovėse ir toliau buvo nemaža kliūtis siekti išsilavinimo, nors situacija pagerėjo, palyginus su buvusia prieš reformą (Czpeczynska, 2016:40-41). Daugiausia žemiausio laipsnio mokyklų buvo rytinėse Lenkijos vaivadijose, tarp jų – Vilniaus (Stanczyk, 2016). Dideli pakeitimai laukė gimnazijų – ugdymas jose buvo perpus sutrumpintas, neteko profiliavimo, o pasiruošimą abitūrai ir profiliuotą mokymą perėmė dvimečiai licėjai (Sadowska, 2001). Taip vidurinis ugdymas buvo perskirstytas į dvi

pakopas, su skirtingais tikslais. Jų realizavimui buvo paruoštos naujosios ugdymo programos. Jos buvo pavadintos laikinosiomis, nes iš karto buvo žinoma, kad gali prireikti jų tobulinimo.

Ypač dideles aistras sukėlė užsienio kalbų mokymas. Daug nusivylimo kilo dėl antrosios privalomos užsienio kalbos neįtraukimo nei į vieną mokymo etapą. Tai buvo bandoma kompensuoti įvedant galimybę mokytis antrosios kalbos kaip pasirenkamojo dalyko, tačiau ne visus ši situacija tenkino. Dar didesnę nuostabą sukėlė užsienio kalbos išbraukimas iš pagrindinės mokyklos programos, motyvuojant žemesnio lygio mokyklų mokytojų nepasiruošimu jos mokytis ir finansinių valstybės galimybių stoka. Tiesa, ministerija pabrėžė, kad šį sprendimą traktuoja kaip laikiną ir atsiradus palankesnei situacijai peržiūrės galimybes įvesti užsienio kalbos mokymą pagrindinėse mokyklose (Iwan, 1972). Iš kitos pusės, į užsienio kalbas buvo žiūrima rimtai, o pati jų mokymo programa buvo gerai apgalvota, vieninga bei parengta pagal naujausias pedagogikos ir psichologijos teorijas, ką gyrė 1933 metais Lenkijoje viešintis vienas žymiausių žmogaus raidos psichologijos atstovų Žanas Pjažė (Stolarczyk, 2018:220).

Naujos užsienio kalbų mokymo programos

Po švietimo reformos priėmimo atėjo laikas paruošti naujasias visų dalykų mokymo programas, tarp jų ir užsienio kalbų. 1934 m. buvo išleista „Valstybinių gimnazijų mokymo programa (laikina)“ (lenk. *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania (tymczasowy)*), toliau – G. Pr., 1934). Buvo pakeista mokyklos struktūra bei ugdymo turinys. Jis turėjo atitikti švietimo tikslą, kuris bendrojo lavinimo mokyklų naujoje programoje buvo suformuluotas kaip „jaunimo auklėjimas bei ugdymas žinančiais savo pareigas bei kūrybingais piliečiais“ (G. Pr., 1934:VII). Siekdama užtikrinti naujai ruošiamų programų vieningą kryptį, Švietimo ministerija paruošė „Gaires bendrojo lavinimo mokyklų naujųjų programų autoriams. Pagrindinė mokykla. Gimnazija“ (lenk. *Wytyczne dla autorów programów szkół ogólnokształcących. Szkoła powszechna. Gimnazjum. 1932*). Pagrindiniai principai buvo: mokymą pagrįsti raidos psichologijos dėsniais, pabrėžti ryšį tarp mokymo ir realaus gyvenimo, pabrėžti visapusiško ugdymo poreikį (o ypatingai pilietiškumo ugdymui) ir pabrėžti Lenkijos vaidmenį, ypač materialinės ir dvasinės kultūros srityje (Iwan, 1972). Visas ugdymo turinys turėjo koncentruotis į šiuolaikinio piliečio ugdymą. Mokymas gimnazijose ir licėjuose skyrėsi tuo, kad pirmieji turėjo paruošti realiam gyvenimui, o antrieji – paruošti gabiausią jaunimą studijoms universitetuose. Šiuo pagrindu ir buvo ruošiamos visų dalykų, tarp jų ir užsienio kalbų, ugdymo programos pradinėms mokykloms, gimnazijoms, o vėliau ir licėjams.

Gimnazija. Anglų kalbos mokymo programa

Privalomosios užsienio kalbos mokymui gairėse buvo užbrėžti trys jos mokymo tikslai: utilitarinis-praktinis, ugdomasis (pažintinis) bei auklėjamasis. Pagal pirmąjį tikslą mokiniai turėjo mokėti suprasti nesunkų tekstą, patiems gana taisyklingai reikšti mintis pasirinkta užsienio kalba išeitos programos rėmuose bei žinoti pagrindines gramatikos taisykles. Siekiant pažintinio tikslo mokiniai turėjo palaipsniui pažinti ir suprasti įvairius svetimos tautos gyvenimo aspektus bei jos dvasią, ugdyti fonetinę klausą, stebėjimo ir loginio mąstymo bei įvairių kalbos aspektų siejimo bei estetikos (gyvos kalbos bei literatūros srityje) įgūdžius. Auklėjamasis tikslas buvo realizuojamas siekiant vaikus išmokyti vertinti savo ir svetimos tautos kultūrą jas lyginant, plėsti pasaulėžiūrą bei ugdyti toleranciją ir tarptautinį teisingumą bei solidarumą (Iwan, 1972:73-74). Nors ši ugdymo programa yra jau beveik šimto metų senumo, susidaro įspūdis, kad šie tikslai ir jų siekimo būdai yra labai artimi naujai Lietuvoje priimtų atnaujintos užsienio kalbos ugdymo programos uždaviniui ir, ypač antrasis ir trečiasis tikslas, kompetencijų ugdymo aprašams (Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo, 2022 m. rugpjūčio 24 d., Vilnius, 18 priedas).

Visų mokomųjų dalykų programos (išskyrus tikybą) sudarytos tokiu pačiu principu ir padalintos į dvi dalis. Pirmoji apima mokomosios medžiagos, rezultatų aprašymą bei pastabas ir yra suskirstyta pagal klases, o antroji – metodines pastabas visai dalyko programai. Privalomosios užsienio kalbos programa pirmoje gimnazijos klasėje buvo bendra vokiečių, anglų bei prancūzų kalbai, atskirai aprašyti tik gramatikos žinių reikalavimai. Sekančiose klasėse jau kiekviena kalba buvo aptariama atskirai. Mokomasis turinys suskirstytas į aptariamas temas, gramatikos žinias, bei „pratimus“ trijose srityse: kalbėjimo, skaitymo ir rašymo. Pirmoje klasėje temos apima artimiausią mokinių aplinką – gyvenimą mokykloje bei šeimoje, asmenines patirtis, kasdienes veiklas, jausmus bei emocijas (G. Pr., 1934:14). Antroje klasėje pereinama prie anglų gyvenimo – įvairių darbų ir užsiėmimų, „tipinio anglo“ bruožų, gyvenimo kaime skirtingais metų laikais, jūros tematikos, kelionių, gamtos, mokyklinių tradicijų bei sporto aptarimo. Taip pat yra pabrėžiama, kad reikia aptarti bendrojo pobūdžio moralinius ir socialinius klausimus (G. Pr., 1934:56). Trečiais mokslo metais mokiniai susipažįsta su svarbiausiais Anglijos istorijos įvykiais ir asmenybėmis, kelionių bei gyvenimo kolonijose ir dominijose tematika, o taip pat su skirtingų Britų salų regionų gyventojų ir tipiniais anglų tautos charakterio bruožais. Paskutinėje, ketvirtoje klasėje dėmesys yra skiriamas Anglijos dabarčiai, yra aptariama socialinė, ekonominė, politinė situacija per žinomų asmenybių prizmę. Taip pat yra aptariami skirtumai su gyvenimu JAV (G. Pr., 1934:141). Visose klasėse yra pabrėžiama įvairių įdomių faktų ir vaizdingų pasakojimų, anekdotų svarba, norint sudominti mokinį. Buvo siūloma atsižvelgti į individualius mokinių pomėgius ir susidomėjimo sritis ir adaptuoti

mokomąjį turinį prie jų. Programoje buvo akcentuojama individualizacija (G. Pr., 1934:XXVII). Ugdymas turėjo būti paremtas tiesioginio metodo taikymu ir kuo didesniu mokinio aktyvumu, įsitraukimu į pamokos veiklas (G. Pr., 1934:XXVI-XXIX). Todėl gramatikos mokymas turėjo būti indukcinis, traktuojamas tik kaip pagalbinis įrankis reikalingas geresniam minčių išsireiškimui. Svarbiausias tapo ugdomasis ir utilitarinis aspektas (Sadowska, 2001:237-238). Nepaisant to, buvo griežti reikalavimai žinioms, pvz. per vienerius mokslo metus mokinyt turėjo išmokti 400 naujų anglų kalbos žodžių, o pirmaisiais metais netgi 600 (G. Pr., 1934). Gimnazijos pabaigoje mokinio anglų kalbos žodynas turėjo apimti kiek mažiau nei 2000 žodžių, kalbant vien apie aktyvųjį žodyną, kas buvo gana ambicinga užduotis. Ugdomojo turinio ir metodų pasirinkimas atspindėjo įvairaus amžiaus mokinių psichologinę raidą, domėjimosi sritis ir percepcijos galimybes, kas XX amžiaus pradžioje buvo visiškai novatoriška Europos fone (Stolarczyk, 2018:219-220), bet kartelė ugdytiniais ir pedagogams buvo iškelta gana aukšta.

Vilniuje gimnazijos buvo pertvarkytos tuo pačiu metu, kaip ir visoje Lenkijoje. 1932/1933 mokslo metais į senojo tipo gimnazijas nebuvo priimami nauji mokiniai, prailginant jų mokymosi pagrindinėse mokyklose laiką, o 1933/1934 mokslo metais III klasės numeris buvo pakeistas į I, kaip ir nurodoma Švietimo ministerijos. Tai matosi Vilniaus gimnazijų klasių numeravime. Ir taip Slovakio gimnazijoje 1934/1935 mokslo metais yra naujojo tipo klasės I ir II a-c, trečiųjų ir ketvirtųjų klasių nėra, o toliau numeracijoje seka V-VIII a-c klasės (F. 1057, ap. 1, b. 50, l. 61), vykdančios dar senąją ugdymo programą. Lygiai taip pat buvo pasielgta Adomo Mickevičiaus gimnazijoje (F. 178, p. 1, b. 145) ar Žygimanto Augusto gimnazijoje (F. 180, ap. 1, b. 259). Tuo pačiu metu ir buvo pradėtos realizuoti naujosios užsienio kalbų programos. Kadangi neišliko Mickevičiaus ir Slovakio gimnazijų dienynai ir jų veiklos ataskaitos, neįmanoma detaliau išanalizuoti, kaip atrodė anglų kalbos pamokos, tačiau netiesiogiai apie kylančius sunkumus su naujosiomis programomis paliudija kiti dokumentai. Mokytojų tarybos posėdžių protokoluose yra minimas direktoriaus Žerebeckio susirūpinimas mokymosi rezultatais iš karto po reformos – direktoriaus nuomone, mokinių pasiekimai buvo gana žemi ir mokytojų buvo prašoma šią situaciją nuodugniai apsvarstyti (F. 1057, ap. 1, b. 50, l. 61). Mokinių anglų kalbos pažymiai detaliau bus aptarti trečiame skyriuje. Iš mokytojų tarybos protokolų taip pat sužinome, kad anglų kalbos (ir kitų dalykų) vadovėliai kartais nebuvo paruošiami laiku, pvz. 1936 m. II ir IV klasių mokinių buvo prašoma nepirkti vadovėlių iš anksto nežinant, ar bus paruošti nauji (F. 1057, ap. 1, b. 50, l. 131 v.). Tačiau visų klasių auklėtojų mokslo metų pabaigos ataskaitose anglų kalbos dalykas išskiriamas kaip vienas iš tų, kur pavyko pereiti visas programos temas, nors kituose dalykuose dažnai to nepavykdavo pasiekti (F. 1057, ap. 1, b. 50). Šiuo atžvilgiu neigiamai išsiskyrė tik 1936 metais antrojo pusmečio pirmoje pusėje Ib klasė, kur programos nepavyko realizuoti „dėl silpno mokinių pasiruošimo“ (F. 1057, ap. 1, b. 50, l. 114). Galima daryti prielaidą, kad anglų kalbos mokytojos kaip svarbiausią tikslą išsikėlė programos

išėjimą, o ne nuodugnų temų išnagrinėjimą dėl laiko apribojimų, vadovėlių leidybos vėlavimo ir pareigos atsiskaityti iš programos realizavimo prieš mokyklos direkciją.

Licėjus. Anglų kalbos mokymo programa

Į licėjaus lygio mokyklas po reformos buvo priimamas jaunimas nuo 16 metų. Tai reiškė, kad ir mokymo programa turėjo atitikti jų amžiaus poreikius. Tam buvo pasitelkta J. Kuchtos psichologinė amžiaus klasifikacija. Pagal ją 16-22 m. jaunimui yra būdingas dvasinės brandos siekimas ir asmeninės harmoningos pasaulėžiūros kūrimas, kas veda prie bandymų sisteminti įgytas žinias (Sadowska, 2001:247). Ši nuostata buvo išnaudota kuriant užsienio kalbų programas licėjams (lenk. – *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Wydział humanistyczny. (projekt)*, 1937, toliau – L. H. Pr., 1937)¹, daug dėmesio skiriant šalių kultūros pažinimui. Anglų kalbos programoje išskiriami trys šios kalbos mokymo tikslai. Pirmasis buvo labai praktiškas ir minėjo skirtingas kalbos pažinimo sritis: percepciją ir produkavimą raštu ir žodžiu. Mokinyms turėjo pažinti anglų kalbą tokia lygyje, kad galėtų suprasti nelabai sudėtingą skirtingų tipų tekstą ir išreikšti savo mintis raštu ir žodžiu išmoktos medžiagos bei kasdienio gyvenimo poreikių rėmuose (L. H. Pr., 1937:3). Likusieji tikslai plačiai lietė įvairius britų kultūros pažinimo aspektus. Tam mokinyms turėjo pažinti gyventojų mentalitetą, šalies kultūrinę praeities palikimą bei orientuotis svarbiausiuose šiuolaikinio jos gyvenimo klausimuose. Taip pat jis turėjo žinoti šios kultūros ugdomąją vertę bei mokėti gretinti ją su lenkų, taip atrandant savo šalies kultūros išskirtinumą (L. H. Pr., 1937:3). Analizuojant licėjų anglų kalbos programą matosi, kad jos autoriams pavyko išlaikyti koncentravimąsi ties bendru švietimo tikslu, išnaudojant *Kulturkunde* idėją (Iwan, 1972:80).

Kiekvienos klasės programos turinys buvo padalintas į tris dalis. Pirmoje dalyje buvo aptariamas Anglijos gyvenimas ir kultūra (A) – yra nurodyta, kad pirmoje klasėje turi būti aptariami svarbūs kultūriniai ir istoriniai aspektai iki XVIII a. pabaigos, o antroje – XIX ir XX amžiaus, parodomi per įvairių literatūrinių kūrinių bei jų šiuolaikinių interpretacijų prizmę. Antroje dalyje - mokymas apie kalbą (B) – yra išvardyti kalbos vartojimo aspektai, kuriuos mokytojas turėtų aptarti su mokiniais. Į šią dalį pirmoje klasėje įeina ne tik turimų žinių pasikartojimas, bet ir tolimesnis gilinimasis į labiau komplikotas gramatines struktūras, pvz. detalesnis *indefinite* ir *definite article* naudojimas, platesnis *conditional sentences* ar laikų *past continuous* (programoje vadinamas iš lotynų k. *imperfect*) ir *present perfect* aptarimas, pabrėžiant skirtumus su lenkų kalba, o taip pat leksikologinės temos, kaip pvz. idiomų vartojimas, sinonimai, homonimai, kalbos istorijos elementai bei poezijos analizė (pvz. eilėraščių ir strofų tipai, rimavimas, prozodija). Antroje klasėje pereinama

¹ Darbe naudojamos citatos iš humanitarinio profilio licėjaus programų, tačiau kitų licėjaus profilių anglų kalbos programos buvo beveik tokios pačios. Nedideli skirtumai buvo tik privalomos literatūros sąraše, jie yra aprašyti žemiau šiame skyriuje.

nuo „aukštesnės“ iki „žemesnės“ kalbos, nes didžiausias dėmesys yra skiriamas skirtumams tarp rašytinės ir sakytinės kalbos, idiomams, kolokvizmams, amerikanizms ir netgi slangui. Paskutinėje dalyje „kalbėjimo ir rašymo užduotys“ (C) (L. H. Pr., 1937) aprašomos įvairių tipų užduotys, kurios turėtų būti užduodamos mokiniams licėjuje pirmaisiais ir antraisiais mokslo metais. Tarp kalbėjimo užduočių galima rasti dialogus tarp mokinio ir mokytojo, mokinių tarpusavyje, o taip pat referatus, literatūros kūrinių aptarimą, organizuotas diskusijas užduotomis temomis iš mokomojo turinio bei eilėraščių ir prozos kūrinių fragmentų mokymais mintinai.

Tarp rašymo užduočių galima rasti santraukų ir protokolų rašymą ir redagavimą, referatus bei trumpus ir ilgesnius rašinius įvairiomis literatūros, kasdienio gyvenimo, socialinių, politinių aktualijų ar mokslinių atradimų temomis pagal mokinių pomėgius ir galimybes (L. H. Pr., 1937:3-6). Po šio išspūdingo temų sąrašo seka programos praplėtimo temų pavyzdžiai, kuriuose dominuoja įvairių istorinių įvykių aptarimas, ypač politiniai ir socialiniai aspektai (L. H. Pr., 1937:6-9). Taip pat yra pridėtas chronologinis literatūros kūrinių sąrašas aptarimui, pradedant nuo Šekspyro (orig. Shakespeare) iki XX a. pradžios autorių (pvz. K. Mansfield, B. Shaw ar J. Galsworthy) (L. H. Pr., 1937:9-11). Yra ir lenkiškų akcentų, nes siūloma analizuoti Conrado kūrinius (L. H. Pr., 1937:11). Sąrašas sudarytas balansuojant tarp noro pristatyti anglų literatūros klasiką ir mokiniams įdomių nuotykių knygų. Pabaigoje yra patalpintos metodinės pastabos, kur yra nurodoma darbo apimtis. Ir taip mokinys per metus turėtų perskaityti ir aptarti 3-4 literatūrinius kūrinius ir antra tiek populiarių mokslinių knygų pagal pomėgius, o taip pat reguliariai skaityti ir aptarinėti per pamokas įvairius periodinės spaudos straipsnius aktualiomis temomis. Ilgesnių rašymo užduočių (referatai, rašiniai) siūloma per metus užduoti šešis ir antra tiek rimtesnių kontrolinių darbų. Trumpesni testai ir rašymo užduotys turėtų būti duodami žymiai dažniau. Taip pat pastabose yra pabrėžiama, kad analizuojant literatūrą ir spaudą didžiausias dėmesys turėtų būti skiriamas ne žinių įgijimui ir atkartojimui, o kritinio mąstymo skatinimui bei vertybinių nuostatų formavimui (L. H. Pr., 1937:11-12).

Visa programa beveik nesiskiria mokiniams iš humanitarinio ir kitų profilių, tačiau jų bendras užsienio kalbos pamokų skaičius buvo trečdaliu mažesnis. Kitų profilių programose buvo sumažintas buvo tik aptariamų kūrinių kiekis (palyg. *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Wydział klasyczny (projekt)*, 1937, *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Wydział matematyczno - fizyczny (projekt)*, 1937, *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Wydział przyrodniczy (projekt)*, 1937). Šie programos reikalavimai atrodo išspūdingai, programos idėja – graži ir turininga, tačiau ne be pagrindo sulaukė kritikos. Ypač buvo pabrėžiama, kad kartelė yra užkelta per aukštai ir reikalaujama universitetinio lygio žinių ir buvo reikalaujama apimčių sumažinimo bei ypač perteklinio istorinio konteksto pašalinimo (Iwan, 1972:91-99). Kadangi programa buvo pristatyta kaip laikina, ji ir turėjo būti tobulinta pagal gautus siūlymus. Tačiau dėl prasidėjusio karo

visi darbai buvo sustabdyti, nespėjus net išleisti pirmųjų užsienio kalbų vadovėlių naujos programos licėjams.

Nors duomenų apie naujos anglų kalbos programos įvedimą Vilniaus licėjuose išliko nedaug, tačiau iš išlikusios medžiagos matosi, kad nauja tvarka Vilniaus mokyklose buvo įvedama nevėluojant. 1936/1937 mokslo metų pabaigoje įvykusiame mokytojų tarybos posėdyje mokytojai buvo supažindinti su visais Švietimo ministerijos dokumentais, liečiančiais licijų steigimą (F. 1057, ap. 1, b. 50, l. 173 - 174), o pirmosios licijų klasės A. Mickevičiaus gimnazijoje, pervadintoje Pirmuoju valstybiniu Vilniaus Adomo Mickevičiaus licėjumi ir gimnazija, buvo suformuotos jau 1937/1938 mokslo metais, kas matosi tų metų bendrajame mokinių pasiekimų kataloge (F. 178, ap. 1, b. 172). Mokiniai iš įvairių licėjaus profilių turėjo galimybę tęsti anglų kalbos kaip privalomojo dalyko mokymąsi, tačiau kaip parirenkamojo dalyko – jau nebuvo (F. 178, ap. 1, b. 172), nors neaišku, ar dėl norinčiųjų jos mokytis stokos, ar dėl kitų priežasčių.

Taip pat išliko žinių, kad ir Vilniuje naujoji licijų anglų kalbos programa sulaukė kritikos. Ulinskos redaguotoje mokytojų ir mokinių atsiminimų apie licijų knygoje (Ulinska, 1996) yra patalpintas dokumentas su Vilniaus universiteto profesoriaus ir kartu Sniadeckijų licėjaus direktoriaus Vaclavo Staševskio (orig. – *Wacław Staszewski*) 1938/1939 mokslo metų ataskaita, kurios dalis yra skirta anglų kalbos mokymui pagal naują programą. Direktorius įžvelgia bent dvi problemas, susijusias su naujomis užsienio kalbų programomis.

Pirmiausia, jis pabrėžia nevienodą įstojančių į licijų mokinių kalbinių žinių lygį, kas trukdė licėjaus užsienio kalbų programų realizavimui: „ypatingai didelė dalis jaunimo iš provincijos mokyklų parodė labai silpną užsienio kalbų pasiruošimą, kas iš karto sužlugdė galimybę pilnai realizuoti licėjaus ugdymo programą, kurios realizavimas buvo užsibrėžtas kaip svarbiausias licėjaus pirmųjų veiklos metų uždavinys“ (Ulinska, 1996:98). Visų pirma, yra pabrėžiama nepakankama ugdymo kokybė nedidelėse vietovėse ir mokinių atėjimas į licijų su žiniomis neatitinkančiomis jų gimnazijos baigimo atestatuose įrašytų pažymių. Dėl to licėjus 1939/1940 mokslo metų pradžioje pradėjo vykdyti griežtesnę kandidatų į licijų atranką iš užsienio kalbų: „o tiksliau, kiekvienas kandidatas, turintis patenkinamą pažymį iš užsienio kalbos savo gimnazijos atestate, gavo iš didaktinio pagrindo dalyko trumputį ir lengvą tekstą, kurį turėjo perskaityti ir išversti“ (Ulinska, 1996:99). Kadangi licėjus buvo uždarytas net nebaigus pirmojo pusmečio, neįmanoma įvertinti, ar ši priemonė pasiteisino, tačiau galima manyti, kad tokia mokinių atranka leistų pakelti užsienio kalbos mokymo lygį šiame licėjyje, tačiau dar labiau pakirstų galimybę provincijos mokiniams įgyti išsilavinimą prestižinėje mokykloje ir apskritai siekti brandos atestato. Deja, skaudžios nelygių ugdymo galimybių problemos nepavyko išspręsti iki šiandienos nei Lietuvoje, nei Lenkijoje. Tai įrodo naujausi geriausių mokyklų reitingai, kuriuose pirmomis vietomis gali pasidžiaugti beveik

išimtinai didmiesčių mokyklos (Lietuvos rezultatus žr. Reitingai, 2024, Lenkijos – Perspektywy, 2024 ir Wasza Edukacja, 2024).

Kaip antrąją nepatenkinamų rezultatų priežastį Sniadeckių licėjaus direktorius įžvelgia užsienio kalbų mokymo programoje (Ulinska, 1996:167). Anglų kalbai, kaip pasirenkamajam dalykui šioje mokykloje buvo skiriamos 2 val./sav. – tiek, kiek nurodyta anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko programoje. Tai paliudija mokytojų darbo apkrovos lapas (F. 213, ap. 1, b. 13, l. 37-38) ir direktoriaus ataskaita (Ulinska, 1996:167). Dėl mažo savaitinio pamokų skaičiaus labiausiai iš anglų kalbos nukentėjo mokinių tekstų analizės ir kalbėjimo įgūdžiai. „Nes anglų kalba reikalauja ypač pačioje pradžioje daug pratimų ir kartojimo, siekiant įtvirtinti tokį didelį kiekį sudėtingų ir mokiniui svetimų garsų, kurių jokia kita europinė kalba neturi“ (Ulinska, 1996:167) – rašė direktorius – ir nepaisant mokinių pastangų, per mažas pamokų skaičius „neleidžia mokinių paruošti skaityti literatūrą šia itin turtingo psichologinio turinio kalba“ (Ulinska, 1996:167). Direktoriaus nuomone, tai aiškiai trukdė siekti licėjaus anglų kalbos programoje užbrėžtų kultūros pažinimo ir vertinimo tikslų ir tik pamokų skaičiaus padidinimas bent iki trijų galėtų pagerinti situaciją (Ulinska, 1996:168).

Kalbų pasirinkimas. Pamokų skaičius vidurinėje mokykloje

Vaikai mokykloje su užsienio kalbomis pirmą kartą susidurdavo būdami apie 13 metų. Kadangi, lyginant su situacija prieš reformą, užsienio kalbų mokymo pradžia buvo pavėlinta dviem metais, nutarta juos kompensuoti didesniu pamokų skaičiumi pirmosios gimnazijos klasės pirmajame pusmetyje – turėjo būti 6 pamokos per savaitę. Antrame pusmetyje jis buvo mažinamas iki 4 dėl lotynų kalbos mokymosi pradžios ir tas skaičius jau nekito iki gimnazijos užbaigimo. Bendras užsienio kalbų pamokų skaičius gimnazijoje pateikiamas lentelėje:

Lentelė nr. 1.1

Užsienio kalbų bendras pamokų skaičius gimnazijoje

Užsienio kalba	1 klasė	2 klasė	3 klasė	4 klasė
Privaloma užsienio kalba: 1/2 pusmetis – savaitinis pamokų skaičius	6/4	4/4	4/4	4/4
Apytikslis metinis pamokų skaičius (30 sav.)	90/60	120	120	120
Bendras pamokų skaičius per 4 metus:	510			
Antroji užsienio kalba (neprivaloma): 1/2 pusmetis – savaitinis pamokų skaičius	0/0	0/2	2/2	2/2
Apytikslis metinis pamokų skaičius (30 sav.)	0	0/30	60	60
Bendras pamokų skaičius per 4 metus:	150			

Mokiniam buvo privaloma mokytis tik vienos šiuolaikinės užsienio kalbos: vokiečių, prancūzų arba anglų. Tačiau kalbinis ugdymas tuo neapsiribojo. Antrame 1 klasės pusmetyje gimnazistai pradėdavo privalomai mokytis lotynų kalbos. Nors gimnazijos programoje buvo palikta galimybė steigti gimnazijas be lotynų kalbos (G. Pr., 1934:XII), bet praktikoje, bent jau Vilniuje, tokių nebuvo. Tautinių mažumų mokyklose (daugiausia – privačiose) vaikai mokėsi ne tik lenkų, bet ir savo gimtosios kalbos, nors įvairios tautos buvo traktuojamos nevienodai ir turėdavo skirtingas galimybes, priklausomai nuo tuometinių politinių santykių (Dubisz 2013; Klemensiewicz 1985; Mauersberg, 1968). Antraisiais mokslo metais gimnazijoje nuo antrojo pusmečio buvo galima pasirinkti papildomai antrąją užsienio kalbą, kuriai buvo skiriamos dvi pamokos per savaitę. Kalbų pasirinkimas buvo toks pat, kaip ir privalomos užsienio kalbos. Geriausiu atveju buvo galima rinktis iš trijų kalbų: vokiečių, prancūzų ir anglų. Vilniuje pasirinkimą iš visų jų suteikė Mickevičiaus ir Slovackio gimnazijos bei Sniadeckių licėjus. Užsienio kalbos pasirenkamojo dalyko programa apsiribojo praktiniu kalbos pažinimu pagrindiniame lygyje, kad mokinys galėtų suprasti nesunkų tekstą be žodyno, ir susikalbėti su užsieniečiu (Iwan, 1972:85).

Bendrai, kaip apskaičiavo Sadowska, per visą mokymosi bendrojo ugdymo gimnazijoje laikotarpį, privalomam kalbiniam ugdymui buvo skirtos 48 val./sav. 16,5 val/sav. – lenkų k., 14,5 val./sav. – lotynų ir daugiausia, net 17 val./sav. atiteko šiuolaikinei užsienio kalbai (Sadowska, 2001:234). Jeigu mokinys pasirinkdavo mokytis dar antrosios užsienio kalbos, papildomai prisidėdavo 5 val./sav. kalbinio ugdymo (bendrai 53 val./sav.). Taip buvo norima kompensuoti pavėlintą užsienio kalbų mokymosi pradžią bei buvo pabrėžiamas humanitarinis, ir netgi filologinis gimnazijos charakteris (Sadowska, 2001:234). Nepaisant to, kad Ministerija neįvedė antrosios privalomos užsienio kalbos, matosi rimtas susirūpinimas kalbiniu ugdymu didžiausiame valandų kiekyje skirtame užsienio kalbai iš visų gimnazijoje mokomų dalykų (Iwan, 1972:73). Taip pat programoje buvo įrašyta, kad gimnazijose turi būti mokoma bent dviejų skirtingų užsienio kalbų, kad būtų užtikrinta pasirinkimo galimybė (G. Pr., 1934:16).

Pirmieji mokiniai į licėjus atėjo 1937 m. Tų pačių metų pradžioje buvo paskelbta laikinoji licėjų ugdymo programa. Joje buvo išskirti 4 ugdymo profiliai: humanitarinis, klasikinis, matematikos-fizikos ir gamtinių mokslų. Pagal tai skyrėsi ir užsienio kalbos mokymo valandų kiekis. Humanitariniame profilyje jai buvo skiriama daugiausia dėmesio – 5val./sav. pirmaisiais mokslo metais ir 4 val./sav. antraisiais (L. H. Pr., 1937:16). Likusiuose profiliuose kasmet užsienio kalbai buvo skiriamos 3 val./sav. Taip pat visų profilių mokiniai galėjo, panašiai kaip ir gimnazijoje, mokytis antros užsienio kalbos, tačiau ji irgi nebuvo privaloma. Antrajai užsienio kalbai visuose profiliuose buvo skiriamos kasmet 2 val./sav. (L. H. Pr., 1937:16-19). Kadangi antroji užsienio kalba nebuvo privaloma, jos pažymys nebuvo įtraukiamas į vidurkį ir neturėjo įtakos perėjimui į aukštesnę klasę.

Kalbų pasirinkimas gimnazijoje ir licėjuje buvo toks pats. Oficialiai buvo galima rinktis tarp vokiečių, prancūzų bei anglų, tačiau ne visose mokyklose visų jų buvo mokoma. Pasirinkimas nebuvo apibrėžtas įstatyme ir buvo paliktas direktorių ir tėvų sprendimui. Pagal Mokytojų suvažiavimuose ir konferencijose buvo diskutuojamas kitų kalbų įtraukimo į sąrašą klausimas. Buvo norima įvesti kaimynių šalių bei didesnių tautinių mažumų kalbas, ypač regionuose, kuriuose gyveno didesnės jų grupės. Vilniaus vaivadijoje buvo siūloma įvesti lietuvių kalbos mokymosi galimybę, o visoje Lenkijoje – rusų (Iwan, 1972). Deja, iki II pasaulinio karo šis klausimas taip ir liko neišspręstas.

Ugdymo sistema Lietuvoje po švietimo reformos

XX a. ketvirtame dešimtmetyje Lietuvos švietimo sistema irgi praėjo galias reformas. 1936 m. reformuotoje mokykloje pagrindinis ugdymas truko 6 metus. Po jų galima buvo pasirinkti profesinį mokymą arba tęsti bendrąjį lavinimą 7 metų gimnazijoje, kuri baigdavosi abitūros egzaminais. Tai kartu sudarė 13 metų (Kaubrys, 2000; Motuzas, 1995). Tuo tarpu Lenkijoje ir į jos sudėtį įeinančiame Vilniuje, mokslas iki abitūros truko metais trumpiau – 12 metų. Nors pagrindinė mokykla buvo septynmetė, tačiau paskutinė klasė buvo skirta tik tiems mokiniams, kurie neketino toliau mokytis gimnazijos lygmenyje. Dėl to kartais kildavo nesusipratimų ir bendra mokymo trukmė Lenkijos mokyklose būdavo neteisingai apskaičiuojama, nurodant vieneriais metais ilgesnę (pvz. Motuzas, 1995:145). Taigi, privalomas pagrindinis išsilavinimas Lietuvoje buvo įgyjamas po 6 metų, o Lenkijoje (ir Vilniuje) – po 7 metų ugdymo. Abiejose šalyse pradžios mokykloje buvo atsisakyta užsienio kalbos mokymo (Kaubrys, 2000). Po 6 klasių baigimo abiejose šalyse vaikai galėjo tęsti ugdymą gimnazijose. Lietuvoje po reformos mokymasis gimnazijoje truko 7 metus iki abitūros (Motuzas, 1995), bet kai kur galėjo būti įkuriamos progimnazijos, kuriose buvo mokoma pagal pirmųjų trijų metų gimnazijos programą (Kaubrys, 2000). Tuo tarpu Lenkijoje visi mokiniai galėjo tęsti mokslus 4 metų bendrojo lavinimo gimnazijoje, po kurios norintys galėjo ruoštis studijoms bendrojo lavinimo profiluotuose licėjuose arba įgyti profesiją profesiniuose licėjuose. Taip pat galima buvo užbaigti savo mokymąsi ir pradėti darbą su gimnazijos baigimo atestatu (Sadowska, 2000). Taigi, organizaciniu aspektu Lenkijoje galiojanti ugdymo sistema buvo trumpesnė, šiek tiek lankstesnė ir labiau pritaikyta įvairiems poreikiams, bet iš esmės skirtumai organizacine prasme nebuvo ženkliūs. Ugdymo tikslai abiejose šalyse irgi buvo formuluojami panašiai. Lenkijos mokyklos tikslai apėmė tautinį – valstybinį aspektą bei pasiruošimą gyvenimui, o licėjuose – papildomai pasiruošimą studijoms (Sadowska, 2001). Lietuvoje irgi buvo akcentuojami tie patys aspektai, tik paruošimo studijoms tikslas buvo iškeliamas jau gimnazistams dėl skirtingos mokslo lygmenų organizacijos (Motuzas, 1995).

Skirtumai išryškėja analizuojant abiejų šalių užsienio kalbų mokymą. Ryškiausiai matosi privalomų užsienio kalbų skaičius bei prioritetinių kalbų pasirinkimas. Lietuvoje buvo reikalaujama dviejų modernių kalbų žinių (Motuzas, 1995), o Lenkijoje – tik vienos. Per 7 metus Lietuvos gimnazijos mokinys turėjo 28 pirmosios užsienio kalbos pamokas/sav. bei 18 antrosios užsienio kalbos pamokų/sav. (tiek pat kiek lotynų) (Motuzas, 1995:181). Tuo tarpu Lenkijos abiturientas buvo išklaušęs trumpesnę užsienio kalbos kursą – 24,5 pamokas/sav. arba 23 pamokas/sav., priklausomai nuo pasirinkto profilio. Jeigu pasirinkdavo mokytis antrosios užsienio kalbos, jos papildomai turėjo tik 9 pamokas/sav. Tai buvo vienas iš daugiausiai kritikos sulaukusių reformos sprendimų, tačiau pakeitimų nesulaukta iki karo pradžios (Iwan, 1972). Antras didelis skirtumas buvo kalbos pasirinkimas po švietimo reformos. Lenkijoje buvo siūloma rinktis iš trijų kalbų: vokiečių prancūzų arba anglų. Tuo tarpu Lietuvos vyriausybė 1935 m. nusprendė, kad tikslinga būtų riboti vokiečių kalbos mokymą (Bukelevičiūtė, 2016). Pirmoji užsienio kalba dalyje mokyklų tapo prancūzų (mergaičių mokyklose), o dalyje – anglų (berniukų ir koedukacinėse mokyklose) vietoj anksčiau buvusios vokiečių kalbos (Motuzas, 1995, 173-174). Antra užsienio kalba Lietuvos švietimo ministerijos sprendimu galėjo būti prancūzų, vokiečių, rusų ar anglų. Vilniuje, kaip ir visoje Lenkijoje, galimybė pasirinkti vieną iš trijų užsienio kalbų nepriklausė nuo lyties (vienintelis skirtumas vidurinės mokyklos programose – karinis pasirengimas) ir valstybės institucijų. Sprendimas dėl privalomos ir pasirenkamosios užsienio kalbos (irgi vokiečių, prancūzų ar anglų) buvo paliktas mokyklų direktoriams ir tėvams. Ši nuostata dabartiniais laikais atrodo natūrali, tačiau tarpukaryje ji sulaukė kritikos. Lenkijoje buvo siūloma, kad valdžia reguliuotų kalbų pasirinkimą. Taip pat aktyviai buvo diskutuota apie kitų kalbų, ypač kaimyninių šalių, pamokų įvedimo mokyklose reikalingumą (Iwan, 1972). Ypač daug emocijų kėlė rusų kalbos įvedimo klausimas (Iwan, 1972). Panašias kalbines dilemas švietime tenka spręsti ir šiandien Lietuvoje, o didžiulius iššūkius ir įtampą susijusią su švietimo sistemos reformavimu patvirtina Lietuvos švietimo ministro Gintauto Jakšto atsistatydinimo 2024 m. faktas.

Mokytojai

Anglų kalbos mokytojai Vilniaus gimnazijose ir licėjuose: pasirengimas ir išsilavinimas

Pirmaisiais metais po nepriklausomybės atkūrimo Lenkijoje masiškai buvo atidaromos naujos mokyklos ir mokytojų poreikis buvo itin didelis. Taip pat reikalingi buvo pokyčiai jų parengime pedagoginiam darbui. Pagrindinėms mokykloms, kurioms labiausiai trūko pedagogų, buvo steigiamos penkiametės mokytojų seminarijos, į kurias buvo priimamas jaunimas po septynmetės pagrindinės mokyklos (Akimjaková, B. et al., 2013:110). Tai reguliavo 1919 m. vasario 7 d. „Dekretas apie pagrindinių mokyklų mokytojų rengimą Lenkijos valstybėje“ (lenk. *Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskiem*). Norint pakelti ugdymo lygį, po švietimo reformos buvo pakeisti ir mokytojų rengimo principai. Mokytojų seminarijos buvo panaikintos, o jų vietoje kandidatai į mokytojus po gimnazijos užbaigimo galėjo ruoštis pedagoginiam darbui pedagoginiuose licėjuose, kur mokslas truko 3 metus (metais ilgiau nei bendrojo lavinimo licėjuose) arba po bendrojo lavinimo licėjų ir abitūros egzaminų išlaikymo galėjo stoti į dvi metės pedagogijas – nepilną aukštąjį išsilavinimą duodančias mokyklas, suteikiančias mokytojo kvalifikaciją (įkuriamos nuo 1928 m., po 1932 m. buvo pakeistos jų mokymo programos, siekiant atitikti reformos nuostatas) (Sadowska, 2001:267-272). Tačiau po abiejų šių mokyklų galima buvo mokyti tik pagrindinėje mokykloje.

Norint gauti darbą gimnazijoje arba licėjuje, reikėjo baigti pilietinio-visuomeninio pasiruošimo, pedagogikos kursus ir išlaikyti jų egzaminus bei baigti atitinkamos krypties universitetines studijas. Tarpukario metais tuometinėje Lenkijos teritorijoje veikė penki universitetai: Varšuvoje, Krokuvoje, Poznanėje, Lvove ir Vilniuje. Nors visuose buvo mokoma įvairių užsienio kalbų, Vilniaus universitetas buvo vienintelis, kur nebuvo anglų filologijos krypties studijų ir šios kalbos buvo galima mokytis tik lektoratuose kaip pasirenkamojo dalyko (Podhajecka, 2021). Galima daryti prielaidą, kad tai ženkliai įtakojo anglų kalbos mokymosi galimybes Vilniaus vidurinėse mokyklose, kadangi Vilniaus apylinkėse nebuvo galimybės įgyti atitinkamą kvalifikaciją. Taip pat Vilnius šiuo metu nebuvo laikomas itin patrauklia vieta kitų Lenkijos universitetinių miestų gyventojams, ką savo atsiminimuose liudija žinomi to laikotarpio profesoriai ir rašytojai. Taip buvo visų pirma dėl palyginus šalto klimato, žiemą „iki -35°C“ (Lorentz, 1986:16), dėl ko Vilniaus architektūros paminklų konservatorius ir Vilniaus vaivadijos meno skyriaus vadovas Lorentzas skundėsi, kad „labai šąlo“ (Lorentz, 1986:16), o poeto Galčynskio dukra atsiminimuose apie tėvą rašė, kad kovo pradžioje „Varšuvoje jau žydėjo medžiai, o Vilniuje gulėjo metras sniego“ (Galczyńska, 1998:73). Kita priežastimi buvo silpnai išvystyta infrastruktūra ir anksčiau buvęs „okupantų sistemingas miesto laikymas apleistu“ (Klos, 1937:44). Česlovas Milošas mini Vilniaus provincionalizmą, lyginant su Varšuva: „Vilniaus provincionalumas. Labai mane jis glumino ir

ilgėjausi išsiveržti į pasaulį. Taip, nereikia kurti mito apie mylimą, prarastą miestą, jeigu nelabai galėjau jau jame išverti ir (...) išvažiavimą į Varšuvą priėmiau su palengvėjimu“ (Milosz, 2003:43). Taigi, Vilnius galėjo žavėti sentimentalius žmones dėl čia gimusios romantizmo epochos (Klos, 1937:3-4) ir puošnios baroko architektūros (Lorentz, 1986:14-15), tačiau ne dėl gyvenimo patogumo.

Duomenys apie anglų kalbos mokytojų paiešką ir įdarbinimą Vilniaus viduriniuose mokyklose yra gana fragmentiški ir nepilni. Bendrą vaizdą apie sunkumus, su kuriais susidurdavo ugdymo įstaigos ieškodamos anglų kalbos specialistų, iliustruoja Vilniaus universiteto lektorių pavyzdys, nuodugniai išnagrinėtas Podhajeckos darbuose (Podhajecka, 2018; 2021). Šių specialistų rotaciją įtakojo atleidimai iš darbo dėl politinių priežasčių, geresnės karjeros galimybės kitose vietose, sveikatos problemos, o moterims – darbo santykių nutraukimas po santuokos sudarymo ar vyro perkėlimo dirbti į kitą miestą (Podhajecka, 2018). Sunkumų sąrašą ieškant mokytojų reikėtų papildyti faktu, kad skirtingai nuo universitetų lektorių, mokyklose buvo reikalaujama pilnų universitetinių studijų diplomo ir pedagoginio pasiruošimo (Podhajecka, 2018:272), kas dar labiau apribojo kandidatų pasirinkimą. Galbūt dėl šių priežasčių ne kiekvienoje mokykloje buvo anglų kalbos dalyko pasiūla.

Vilniaus mokyklų dokumentuose minimi tik du anglų kalbos mokytojai. Sniadeckųjų licėjaus dokumentai rodo, kad jame mokė Vladyslav Kospoth-Pavlovsk (lenk. *Władysław Kospoth-Pawłowski*) (pvz. Ulinska, 1996:167). Julijaus Slovackio gimnazijos ir A. Mickevičiaus gimnazijos ir licėjaus 1936/1937 m. bendrajame kataloge minimos dvi pavardės: Anna Osviecimska (lenk. *Anna Oświecimska*) (pvz. F. 1057, ap.1, b.66, klasė 2C, byla nenumeruota) ir Anna Boruščakuvna (lenk. *Boruszczakówna*) (pvz. F. 1057, ap.1, b.66, klasė 3C, byla nenumeruota), tačiau tai buvo tas pats asmuo.

Anna Karolina Maria Teodora Boruščakuvna gimė 1907 m. vasario 16 d. Nagyszeben mieste Vengrijos teritorijoje (dab. Sibiu, Rumunija) aukšto rango karininkų šeimoje (F. 64, ap. 26, b. 281, l. 33). Jos tėvais buvo Teodor Karol August, super-lejtenantas, tarnavęs Austrijos-Vengrijos, o vėliau Lenkijos kariuomenėje ir Anna Teresa, majoro Ferdinando Kornitzo dukra. Nėra žinių apie jos ugdymą, tačiau prieš 1932 m. ji baigė studijas, įgydama magistro laipsnį ir įsidarbino mokykloje Rybnike (Lenkija, Silezijos regionas) (F. 64, ap. 26, b. 281, l. 32). Iš ten gana greitai persikėlė į Vilnių, kur jau 1934 metais ji minima kaip A. Mickevičiaus ir Julijaus Slovackio gimnazijų etatinė mokytoja (F. 1057, ap.1, b.66; F. 64, ap. 26, b. 281, l. 31), taigi turinti valstybės tarnautojos statusą. Ten ji dėstė anglų ir vokiečių kalbas bei prižiūrėjo mokyklos anglų kalbos bibliotekos skyrių (F. 1057, ap. 1, b. 49, l. 141). Yra didelė tikimybė, kad leidinyje „Neofilolog“, skirtame užsienio kalbų mokytojams, minima būtent ta pati mokytoja, pateikusi pasiūlymą dėl anglų kalbos pedagoginės transkripcijos tobulinimo (siūlė įvesti prof. Benio sistemą su patobulinimais) (Grzebienowski, 1933:30).

Papildomai ši mokytoja organizavo ir vedė popamokinę veiklą mokiniams, kurie gyveno atokiau ir neturėjo transporto namo iš karto po pamokų – pagal 1936 m. mokytojų tarybos posėdžio protokolą per visus mokslo metus ten „svečiavosi 5388 mokinių“ (F. 1057, ap. 1, . 50, l. 183). Tikriausiai šis skaičius rodo bendrą apsilankymų, o ne mokinių skaičių, nes tiek mokinių nebuvo net abeiose gimnazijose kartu. Šiame kontekste nestebina faktas, kad ji turėdavo viršvalandžių – 1935/1936 m. tai buvo 2 val. daugiau nei etatas. Mokytoja Boruščakuvna buvo ne tik atsidavusi pedagoginiam darbui mokytoja, bet ir patrauklios išvaizdos moteris. Jos tapatybės dokumente nurodoma, kad ji buvo vidutinio ūgio tamsiaakė blondinė (F. 64, ap. 26, b. 281, l. 32). Nieko keista, kad greitai ji krito į akį tose pačiose gimnazijose dirbusiam lotynų kalbos mokytojui ir Vilniaus universiteto asistentui Stefanui Oświecimskiiui (lenk. *Stefan Oświecimski*) ir 1937 metų birželio 29 d. jie susituokė (F. 64, ap. 26, b. 281, l. 30). Mokykloje abu dirbo iki antrojo pasaulinio karo pradžios, o po to išvyko į Varšuvą. Ten Stefan įsitraukė į konspiracinę veiklą prieš nacių, o po karo persikėlė į Krokuvą ir dirbo Krokuvos bei Lodzės universitetuose (Czerwinska et al., 2007:372), tačiau apie jo žmonos likimą karo metu ir vėliau nepavyko rasti informacijos.

Vilniaus Sniadeckių licėjaus anglų kalbos mokytojas Vladislav Kospoth-Pavlovski kartu buvo ir Vilniaus universiteto anglų kalbos lektorius. Apie jo išsilavinimą žinoma, kad 1914 m. įstojo į Berlyno universiteto Filologijos fakultetą, tačiau studijas turėjo nutraukti dėl prasidėjusio I pasaulinio karo, taip pat randama informacijos apie jo studijas Prancūzijos Puatje universitete po karo pabaigos, bet diplomo tikriausiai jis neįgijo. Tarpukario metais dirbo britų medienos prekyba užsiimančios kompanijos korespondentu, vėliau mokė prancūzų kalbos Adomo Mickevičiaus gimnazijoje, nuo 1933 m. dėstė anglų kalbą Vilniaus universitete, o nuo 1938 m. ir Sniadeckių licėjuje (Podhajecka, 2018:281-282). Kospoth-Pavlovski domėjosi C.K. Ogdeno sukurta *Basic English* kalbos sistema, kurios pagrindu išleido anglų kalbos vadovėlį (1930) bei žodyną (1933). Taip pat 1932 – 1934 metais leido savo iniciatyva periodinį leidinį „The Basic News“ (Podhajecka, 2018:282). Iš šio mokytojo biografijos matosi, kad tai buvo poliglotas, mokslininkas, žmogus tikrai besidomintis lingvistikos mokslu bei jo naujovių pritaikymu pedagoginiame darbe. Jo darbą aukštai vertino Sniadeckių licėjaus direktorius Vaclav Staševski, kuris licėjaus ataskaitoje pažymėjo, kad mokytojas „ypatingai akcentavo mokinių savikritikos ugdymą ir nuodugnų didelio kiekio studijuojamų tekstų supratimą, naudojantis savo paruošta ugdomąja medžiaga“ (Ulinska, 1996:167). Direktorius taip pat džiaugėsi, kad per 1938/1939 mokslo metus šiam mokytojui pavyko anglų kalbos programą įgyvendinti iš gramatikos ir aptarti su mokiniais visas pagrindines temas bei išmokyti apie 850 naujų žodžių, o mokiniai „bendrai dirbo pakankamai ir padarė patenkinamą pažangą“ (Ulinska, 1996:167). Šio mokytojo darbą teigiamai vertino ir mokiniai. Pavyzdžiui, Tadeuš Kovzan (lenk. – *Tadeusz Kowzan*) atsiminimuose minėjo, kad „direktoriaus ‘anglomanijos’ dėka kaip pasirenkamasis dalykas buvo įvesta anglų kalba, kurios mokė mus puikus anglistas Vladislav Kospoth-Pavlovski“ (Ulinska,

1996:207). Kai kurie mokiniai taip pat mini bendrą teigiamą atmosferą šioje mokykloje: „mokykla įgavo nepažįstamos iki šiol vertės (...). Niekas mus nevertė mokytis, niekas beveik nekontroliavo, tėvai nereiškė pretenzijų. [Licėjuje] iš karto buvo ką veikti: matematika, lotynų, fizika, vokiečių, anglų. (...) Pas Sniadeckius vyravo tokia universitetinė aura“ (Ulinska, 1996:226). Nors tikėtina, kad po daugelio metų jaunystės atsiminimuose mokykla gali būti per daug idealizuojama, neabejotinai jos mokytojai, tarp jų ir iš anglų kalbos, paliko teigiamą įspūdį tarp ugdytinių, nepaisant trumpo mokymosi licėjuje epizodo.

Ieškant informacijos apie valstybinių vidurinių Vilniaus mokyklų anglų kalbos mokytojus, buvo peržiūrėti mokyklų pamokų dienynai, pasiekimų metiniai bei periodiniai katalogai ir mokytojų tarybos susirinkimų protokolai, tačiau daugiau pavardžių nebuvo aptikta. Taip pat buvo peržiūrėti mokytojų sąrašai Vilniaus apskrities kuratorijos dokumentuose (F. 173), tačiau ten šalia pavardžių nėra nurodomas dėstomas dalykas, taigi pilnesnio anglų kalbos mokytojų sąrašo nepavyko sudaryti.

Mokytojų finansinė situacija

Praėjus vos mėnesiui po nepriklausomybės atkūrimo, jau 1918 m. gruodžio 18 d. mokytojai buvo priskirti valstybės tarnautojų grupei (Sanojca, 2014:277), o 1920 m. liepos 13 d. įstatymu (lenk. *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli i dyrektorów państwowych szkół średnich ogólnokształcących, seminarjów nauczycielskich i preparand oraz wizytatorów szkół*) visi valstybinių mokyklų mokytojai buvo suskirstyti į tris kategorijas pagal turimas kvalifikacijas (Sanojca, 2014). Jau vien taip greitai priimti sprendimai, dar vykstant karo veiksams, parodo, kokią svarbią vietą švietimas ir jo darbuotojai užėmė valstybės prioritetų sąrašė. Tai buvo reikšmingas žingsnis mokytojų darbo santykių stabilumui ir darbo prestižui. Šiuo įstatymu buvo teisiškai sureguliuoti jų atlyginimų dydžiai, kurie priklausė nuo kvalifikacijos ir pedagoginio darbo stažo. Vidurinių mokyklų mokytojai turėjo aukštesnes kvalifikacijas, taigi jų darbo užmokestis buvo dažniausiai aukštesnis negu pagrindinių mokyklų.

Po švietimo reformos, 1933 m. spalio 19 d. ir gruodžio 19 d. buvo išleisti dokumentai reglamentuojantys valstybės tarnautojų atlyginimus (lenk. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych*) ir šių darbuotojų priskyrimą atitinkamoms kategorijoms (lenk. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszeregowania funkcjonariuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonariuszy państwowych*). Pagal šiuos dokumentus vidurinių mokyklų mokytojai teisiškai buvo priskirti aukštesnei kvalifikacinei kategorijai (IX-V kategorija) nei jų kolegos iš pagrindinių mokyklų (pradėdavo darbą nuo XI arba X

kat.), taigi ir jų baziniai atlyginimai buvo aukštesni. Priklausomai nuo darbo stažo ir kvalifikacijų valstybinių vidurinių mokyklų kvalifikuoto mokytojo bazinis atlyginimas siekė nuo 200 iki 700 zł (Karwowska-Sokolowska, 2021:78). Neturintys reikiamų kvalifikacijų buvo priskiriami vienu laipsniu žemesnei kategorijai ir jų atlyginimai prasidėdavo nuo 160 zł ir galėjo kilti iki VI kategorijos, t.y. 450 zł (Karwowska-Sokolowska, 2021:78). Statistiniai duomenys rodo, kad daugiausia vidurinių mokyklų mokytojų – 2410, prieš pat II pasaulinio karo pradžią priklausė VI kategorijai (iš viso šiai kategorijai iš visų tipų mokyklų buvo priskirti 3809 mokytojai). VII kategorijai priklausė jų perpus mažiau – 1326, VIII – 1773, o IX – 725. Ir tik nedideli jų skaičiai, apie 100 ar mažiau yra priskirti aukščiausiai V bei žemiausioms X ir XI kategorijoms. Iš šių skaičių matosi, kad didelė dalis gimnazijų ir licėjų mokytojų buvo vidutinio arba vyresnio amžiaus, su dideliu pedagoginiu stažu, nes VI kategorija priklausė po mažiausiai 18 metų darbo stažo. Palyginus, tarp pagrindinių mokyklų mokytojų didžiausia dalis buvo priskirta IX kategorijai, taigi jaunesnių ir uždirbančių perpus mažiau (Maly Rocznik Statystyczny, 1939:316). Iki 1935 m. iš šio atlyginimo ir priedų nebuvo išskaičiuojami jokie mokesčiai. Nuo 1935 m. gruodžio 1 d. bazinis atlyginimas buvo apmokestintas. 1939 m. mokestis sudarė 3% bazinio atlyginimo uždirbantiems iki 250 zł ir 7 % uždirbantiems iki 500 zł (Maly Rocznik Statystyczny, 1939:279). Tai reiškia, kad dauguma vidurinių mokyklų mokytojų mokėjo aukštesnį mokestį.

Prie bazinio atlyginimo visiems mokytojams priklausė įvairūs neapmokestinti priedai ne tik už papildomus darbus ar viršvalandžius, bet ir specialūs priedai turintiems gausėses šeimas. Taip pat mokytojas turėjo lengvatas viešajam transportui, gydymo paslaugos buvo apmokamos ne tik jam, bet ir jo šeimos nariams, o jo mirties atveju artimiesiems buvo išmokama pašalpa laidotuviams. Našlei ir našlaičiams irgi buvo išmokama pašalpa (Ustawa o stosunkach służbowych nauczycieli, 1926:VI, 43). Taip pat mokytojams, kaip ir kitiems valstybės tarnautojams galėjo būti skiriamos piniginės premijos bei papildomos išmokos įvairiais atvejais (Karwowska-Sokolowska, 2021:92). Mokytojų finansinė situacija atrodo gera, o vidurinių mokyklų mokytojų, turinčių ilgesnį darbo stažą ir kvalifikacijas – netgi labai gera bendrajame valstybės kontekste, nes įvairių profesijų darbuotojų savaitinio atlyginimo vidurkis vyrams siekė 23,9 zł, o moterims tik 12,4 zł (Maly Rocznik Statystyczny, 1939:270). Rytinėse valstybės regionuose atlyginimo vidurkis buvo dar mažesnis (vyrai – 15,7, moterys – 8,6 zł/sav.) (Maly Rocznik Statystyczny, 1939:270). Taigi, Vilniaus mokytojai pagal atlyginimus dar labiau lenkė kitus šio regiono gyventojus. Mokytojų atlyginimų dydžiai nebuvo skirstomi pagal lytį, kas didino šios profesijos patrauklumą tarp moterų. Mokytojos moterys sudarė apie pusę viso mokytojų kolektyvo, tačiau vidutinio ugdymo pakopoje jų buvo proporcingai mažiau nei vyrų – apie 37,6 % (4362 vs 7240) (Maly Rocznik Statystyczny, 1939:317). Iš kitos pusės, dalis mokytojų nebuvo skirti mokytojais Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerijos ir dirbo

pagal paprastas darbo sutartis (kontraktiniai mokytojai) – jų darbo sąlygos priklausė nuo susitarimo su direkcija ir sutarties sąlygų, o ne nuo šios ministerijos įsakymų.

Nors bendras mokytojų skaičius tarpukario metais augo nuo 75071 etatų 1924/25 m.m. iki 89131 etatų 1939/40 m.m., tačiau didžiausias augimas buvo tarp pagrindinių bei profesinių mokyklų ir jų mokytojų etatų (Maly Rocznik Statystyczny, 1939:316). Tuo tarpu vidurinių mokyklų bendras mokytojų skaičius per antrąją nepriklausomybės dešimtmetį mažėjo, ką rodo statistiniai duomenys. Palyginimui, 1924 m. valstybinėse vidurinėse mokyklose ir mokytojų rengimo mokyklose buvo įdarbinta 7521 mokytojų, po penkių metų – 6455, o 1939 m. – 6483 (Maly Rocznik Statystyczny, 1939:316). Mokytojo profesija atrodė patraukli perspektyva gabiems ir entuziastingai nusiteikusiems jauniems žmonėms. Vilniuje ši darbo vieta buvo itin geidžiama. Išlikę dokumentai liudija, kad Vilniuje norintys dirbti mokytojais kandidatai gaudavo neigiamus atsakymus iš kuratorijos vien dėl laisvų darbo vietų trūkumo, o ne dėl kompetencijos stokos. Tokiu atveju jiems buvo siūloma apsvarstyti darbo galimybes kaimo mokyklose (F.173, ap.2, b.1113). Nors į Vilniaus apskrities mokyklų kuratoriją, įstaigą pavaldžią Švietimo ministerijai, atsakingą už švietimą Vilniaus apskrityje, kreipėsi nemažai kandidatų į įvairių dalykų mokytojų pozicijas, nepavyko rasti nei vieno prašymo dėl anglų kalbos mokytojo darbo vietos. Galima daryti prielaidą, kad ši grupė nebuvo itin gausi, nes Vilniaus universitete šios kalbos mokytojai nebuvo ruošiami.

Reikalavimai vidurinių mokyklų mokytojams

Kadangi mokytojai buvo gerai apmokami ir turėjo nemažai privilegijų, iš jų taip pat buvo daug reikalaujama, o jų darbo santykius ir reikalavimus reglamentavo 1926 m. mokytojų tarnybos santykių įstatymas (lenk. *Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli*). Visų pirma, pagal šį įstatymą mokytoju galėjo tapti tik „Lenkijos pilietis, turintis nepriekaištingą reputaciją, turintis teisinį veiksnumą, įrodantis savo profesinę kvalifikaciją atitinkamai mokyklos kategorijai, turintis profesijai tinkamą fizinį pasirengimą ir gerai mokantis lenkų kalbą žodžiu ir raštu“ (Ustawa o stosunkach służbowych nauczycieli, 1926:II, 4).

Iš mokytojų taip pat buvo reikalaujama patriotizmo ir aukštos moralės netgi išėjus į pensiją (V, 27-28) dėl jo ypatingos vietos visuomenėje kaip pavyzdžio vaikams ir jaunimui. Jų ugdomasis poveikis per pavyzdį ypatingai buvo pabrėžiamas po 1932 m. švietimo įstatymo ir naujų programų priėmimo (Stolarczyk, 2018). Mokytojų darbo kokybė buvo kas tris metus tikrinama vizitacijų metu ir įvertinama (IV, 19-20). Už netinkamą elgesį ar aplaidumą vykdant savo pareigas grėsė bausmės, iki finansinių ar netgi draudimo iki gyvos galvos verstis mokytojo profesija (IX skyrius). Mokytojų įvertinimui, jų atsakomybei ir baudoms įstatyme yra skiriama daug vietos. Tai įrodo valdžios susirūpinimą šių valstybės tarnautojų darbo kokybe, tačiau tam buvo rimtas pagrindas. Mokykla buvo specifinė darbo vieta, o mokytojai - ypatinga darbuotojų grupė. Kaip pabrėžia Sanojca,

reikia nepamiršti, kad „jie buvo atsakingi ne tik už jaunosios kartos žinių būklę, bet ir už piliečių socialinės sąmonės formavimą“ (Sanojca, 2014:277).

Iš mokytojų taip pat buvo reikalaujama nemažai biurokratinio darbo ir įvairių dokumentų pildymo (dienynai, pasiekimų metiniai ir periodiniai katalogai, įvairios apklausos ir ataskaitos), ką liudija Slovackio gimnazijos mokytojų tarybos protokolai (F. 1057, ap. 1, b. 50). Kadangi mokytojo pozicija buvo gana geidžiama Vilniuje, stebina, kad Vilniaus anglų kalbos mokytojai gana nerūpestingą pildydavo būtinus dokumentus. Kiekvienos pamokos metu jie turėjo pildyti dienynę praeinamas temas ir pasirašyti, o mokslo metų pradžioje sudaryti svarbiausių temų sąrašą mokslo metams bei kontrolinių darbų ir svarbesnių namų darbų tvarkaraštį. Žvilgsnis į kelis atsitiktinai išrinktus dienynus tų mokyklų, kur buvo dėstoma anglų kalba parodo, kad didžiulė dalis temų įrašų iš anglų kalbos yra daryti paskubomis, sutrumpinami, o kartais tiesiog nupiešiama „varnelė“ ar dedamas parašas, kad pamoka įvyko, arba netgi paliekama tuščia vieta. Kitų dalykų mokytojai dažniausiai stropiai įrašydavo savo temas (pvz. F.213, ap.1, b.7, l. 39 ir t.). Panašiai nerūpestingą anglų kalbos dalyko mokytojų požiūrį į dokumentaciją randame ne tik bendrojo lavinimo, bet ir profesinėse mokyklose (pvz. F.216, ap.1, b.12). Dar atsainiau į šį darbą žiūrėjo mokytojai, jei anglų kalba buvo pasirenkamasis dalykas. Iliustruoti tai gali pvz. Sniadeckių licėjaus dienynai, kur tik graikų kalbos (irgi pasirenkamoji) mokytojas uoliai pildė savo dalį, nors prie pamokos pavadinimo parašyta „graik.-ang.“ (F.213, ap.1, b.7, 8, 16, 17 ir kt.). Apžvelgus anglų kalbos mokytojų dokumentacijos pildymo ypatumus galima spręsti, kad tikriausiai jie turėjo jaustis gana užtikrintai dėl savo darbo vietos, todėl nesirūpino biurokratiniais dalykais.

Darbo sąlygos

Vilnius buvo didelis miestas, todėl jame buvo įmanoma sudaryti sąlygas mokytis visų programoje išvardytų užsienio kalbų. Anglų kalbos buvo mokoma trejose valstybinėse vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose. Tai buvo Adomo Mickevičiaus gimnazija ir licėjus, Juliušo Slovackio gimnazija ir licėjus ir Jono ir Andriaus Sniadeckių licėjus. Epizodiškai sąlygos mokytis anglų kalbos buvo sudarytos ir karaliaus Žygimanto Augusto gimnazijoje ir licèjuje. Daugiausia mokinių lankė anglų kalbos pamokas Adomo Mickevičiaus ir Juliušo Slovackio mokyklose. Šių mokyklų mokytojai kartais turėjo vesti pamokas visai klasei, kurios tuo metu buvo itin gausios. Gimnazijų statusas kaip didžiausią galimą klasės mokinių skaičių įvardijo 45 (Galecki, 1934). Kartais maksimalus skaičius buvo perkopiamas, ką rodo mokinių pasiekimų katalogai, pvz. Mickevičiaus gimnazijoje 1938/39 m.m. 1b klasėje anglų kalbą lankė 48 mokiniai (F.178, ap.1, b. 180), o 1937/38 m.m. 1b klasėje – 47 mokiniai (F.178, ap.1, b. 172). Dažniausiai visgi klasės buvo dalinamos pagal pageidaujamą mokytis kalbą į dvi, ar netgi tris grupes ir mokinių grupėje galėjo būti žymiai mažiau. Mažiausias mokinių skaičius klasėje/grupėje pagal Statutą turėjo būti 15 (Galecki, 1934). Jei susirinkdavo mažesnė grupė,

didesnėse mokyklose grupės iš kelių paralelių klasių buvo jungiamos. Taip buvo daroma pvz. Sniadeckių licėjuje (F.213, ap.1, b.13, l. 37v.-38r.).

Užsienio kalbų mokytojų darbas nebuvo lengvas – nors programose buvo ypatingai pabrėžiama individualizavimo reikšmė, realybėje tai įgyvendinti buvo sunku dėl kartais itin didelio mokinių skaičiaus. Taip pat, anglų kalbos mokytojai negalėjo jaustis užtikrintai dėl pilno etato turėjimo (21 pam./sav.) kiekvienais metais, nes norinčių mokytis šios kalbos skaičiai kito, ypatingai jei tai buvo antra, pasirenkamoji kalba. Šie pokyčiai yra detaliau analizuojami sekančiame darbo skyriuje.

Daugiau dėmesio buvo skiriama materialinėms darbo sąlygoms. Ypatingai daug pastangų buvo dedama tam, kad Vilniaus vidurinių mokyklų mokytojams ir mokiniams ugdymo procesą padaryti malonesnį ir patogesnį, remontuojant ir pritaikant mokyklos erdves. Tai liudija mokinių atsiminimai, pvz. Žygimanto Augusto gimnaziją Slavomir Machnovski prisimena taip: „O jau visiškai mane apstulbino Gimnazija. Didelis, trijų aukštų pastatas, didelės stiklinės įėjimo durys, plati laiptinė, erdvios klasės ir platūs, šviesūs koridoriai su poliruotais, spindinčiais parketais pribloškė mane, provincijos berniuką“ (Malinowski, 1999:263). Panašių įspūdžių galima rasti ir kitų mokinių, ne tik iš mažų vietovių, atsiminimuose (pvz. Malinowski, 1999:247, 297-300, 329 ir tt.). Gerą pastatų būklę patvirtina ir kitų vidurinių mokyklų ugdytinių ir darbuotojų atsiminimai (Ulinska, 1996) ir vidurinių mokyklų direktorių ataskaitos (F. 1057, ap. 1, b. 50; Ulinska, 1996:95-96).

Vadovėliai ir kitos metodinės priemonės

Vilniaus valstybinės vidurinės mokyklos buvo taip pat gerai aprūpintos pagalbinėmis mokymosi priemonėmis. Užsienių kalbų mokymui buvo perkami epidiaskopai ir skaidrių komplektai, įvairios informacinės iliustracijos kabinamos ant sienų (Ciesla, 1974:313), o klausymo užduotims ir tarimo lavinimui – gramofonai ir vinilinės plokštės su įrašais (Ciesla, 1974:271). Kaip kokybiškiausios ir geriausiai atitinkančios programą ir mokytojų lūkesčius anglų kalbai yra minimos „Linguaphone“ gamybos plokštės, nors kartais nelengva buvo jų gauti. Vilniaus universiteto ir Sniadeckių licėjaus bylose išliko dokumentai, iliustruojantys problemas su šių priemonių įsigijimu. Pirmiausia, prieš atidarant licėjų 1938 m., buvo užsakyti plokščių komplektai iš Lvovo, kur buvo viena didžiausių mokyklinių vadovėlių ir metodinių priemonių leidykla ir parduotuvė, tačiau dalis plokščių buvo apgadintų ir negrojo, taigi komplektą reikėjo grąžinti (F.213, ap.1, b.11, l.41-45). Tada „Linguaphone“ plokščių buvo bandyta įsigyti tiesiai iš leidėjo Londone, tačiau nepavyko jų gauti (F.213, ap.1, b.11, l.41-45; Ulinska, 1996:168). Tuo metu pavyko įsigyti plokštelių kitoms užsienio kalboms (F.175, ap. IA, b.648, l.107). Galiausiai „Linguaphone“ komplektą pavyko gauti tik vasarą 1939 m. kartu su 2 papildomomis G.B. Shaw autorystės plokštėmis *Spoken English and Broken English*. Tai paliudija licėjaus direktoriaus ataskaita apie mokyklos veiklą už 1938/1939 m. m.

(Ulinska, 1996:168). Licėjaus planuojamų išlaidų sąmatuose nėra išvardyta konkreti suma šiam pirkiniui, tačiau bendrai gramfonui ir plokštelių komplektams visoms užsienio kalboms buvo numatyta skirti 750zl (F. 175, ap. IA, b. 648, l. 39). Žymiai daugiau finansų, net 4000 zl, buvo skirta mokyklos bibliotekos įrengimui, pabrėžiant, kad šios sumos užteks tik pačiai pradžiai, o dalis knygų gali būti perkamų naudotų (F.175, ap. IA, b.648, l.39). Deja, nėra nurodytos atskiros sumos knygų užsienio kalbomis įsigijimui.

Mokytojams buvo skirta nemažai periodinių leidinių švietimo temomis. Dalis jų buvo bendrojo pobūdžio, nagrinėjančių platų spektrą įvairių švietimo problemų, o dalis buvo skirta konkreitiems dalykams arba mokyklų tipams. Augo pedagoginių periodinių leidinių leidyba. Jarowiecki jų skaičiaus pakitimus apskaičiuoja nuo 3 leidinių 1918 m. iki 143 skirtingų pedagoginių periodinių leidinių pavadinimų 1938m. (Jarowiecki, 1986:93), o Kabzinska nurodo bendrą skaičių 410 skirtingais tarpukario metais leistų pedagoginių periodinių leidinių pavadinimų (Kabzinska, 2010:216). Vienas žinomiausių žurnalų užsienio kalbų mokytojams buvo „Neofilolog“, kuriame virė diskusijos dėl naujų programų, buvo siūloma idėjų, kaip mokyti įvairių jų aspektų, o taip pat buvo apžvelgiamos knygų naujovės. Būtent šiame leidinyje buvo paskelbta anksčiau minėta anketa mokytojams dėl anglų kalbos transkripcijos mokiniams, į kurią savo pasiūlymą pateikė mokytoja Boruščakuvna. Išliko dokumentų, patvirtinančių faktą, kad šios gimnazijos mokytojai aktyviai skaitė mokytojams skirtą periodinę literatūrą ir mokyklos direkcija tai skatino – 1935 m. spalio 7 d. mokytojų tarybos protokole pažymėta, kad direktorius atkreipė mokytojų dėmesį į pedagoginės periodikos skaitymą ir mokytojai tam pritarė. Kartu buvo pasiūlyta mokytojų kambaryje įrengti pedagoginės literatūros bibliotekėlę (F. 1057, ap. 1, b. 50, l. 113). Tuo tarpu Sniadeckių licėjaus mokytojas W. Kospoth-Pawlowski ne tik domėjosi anglų kalbos naujovėmis, bet ir pats leido kurį laiką savo žurnalą „Basic News“, skirtą Basic English idėjos propagavimui (Podhajecka, 2018:282).

Papildomai reikia pažymėti, kad vidurinės mokyklos, kur buvo dėstoma anglų kalba, turėjo gerai aprūpintas mokyklinės bibliotekas: Slovackio ir Mickevičiaus gimnazijos turėjo bendrą biblioteką, kurioje buvo atskiras anglų literatūros skyrius, bent nuo 1934 m. prižiūrimas Annos Boruščakuvnos (F. 1057, ap. 1, b. 49, l. 141). Šių mokyklų direktorius 1935 m. per susirinkimą su mokytojais pabrėžė, kad tai yra viena geriausiai aprūpintų mokyklinių bibliotekų Vilniuje ir ragino ją naudotis (F. 1057, ap. 1, b. 50, l. 86). Dar geresnę situaciją turėjo Sniadeckių licėjaus mokytojai ir mokiniai, kurie galėjo naudotis ne tik savo mokyklos biblioteka, bet ir Vilniaus universiteto bibliotekos ištekliais (Ulinska, 1996:105). Tai parodo, kad bent jau dalis anglų kalbos mokytojų tikrai domėjosi pedagoginėmis naujovėmis ir atnaujinu savo žinias, o visi turėjo tam pakankamas galimybes.

Kiek sunkesnė situacija buvo su anglų kalbos vadovėliais, kuriais galėjo remtis mokytojai ugdymo procese. Prieš 1932 m. reformą buvo išleisti vadovėliai tik pradiniam ir viduriniam šios kalbos žinių lygiui, plačiai buvo naudojamas J. Knapczyk vadovėliu *Początki języka angielskiego*, kurį autorė po reformos perrašė kaip *School and Home* (1931), pritaikydama jį naujai programai (Ciesla, 1974:303). Pasiekus aukštesnį kalbos žinių lygį, buvo remiamasi arba užsienyje leistais vadovėliais, arba knygomis anglų kalba, kurias pagrinde leido leidykla „Atlas“ (Ciesla, 1974:305). Pakeitus gimnazijos anglų kalbos ugdymo programą 1934 m., buvo reikalingi nauji vadovėliai. Be Knapczyk vadovėlio, pirmai ir antrai gimnazijos klasei buvo parašyti dar du vadovėliai – T. Grzebieniewskio *A first English Book* (1934) ir *A second English Book* (1935), bei K. Jastroch *The first year of English* (1934) ir *Life and work in England* (1938). Abu autoriai sujungė savo jėgas rašydami vadovėlį trečiai gimnazijos klasei *Great and Greater Britain* (1934) (Kotlarska, 2023). Ketvirtai gimnazijos klasei nespėta išleisti vadovėlio, tačiau buvo siūloma naudotis K. Jastroch pagalbine medžiaga *Readings about England and America* (1939). Būtent šitie vadovėliai buvo leidžiami naudoti gimnazijose, jie išvardinti Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerijos sąrašė (*Spis podręczników dozwolonych do użytku w gimnazjum ogólnokształcącym*, 1939:14-15). Anglų kalbos vadovėlių licėjaus lygyje iš viso nespėta paruošti prieš Antrojo pasaulinio karo pradžią (Ciesla, 1974:307).

Vilniuje papildomai buvo naudotas W. Kospoth-Pawlowskio gana universalus anglų kalbos vadovėlis vidurinėms bendrojo lavinimo ir prekybos mokykloms *England and the English* (1930). Tikrai ypatingą eksperimentinės mokyklos statusą turinčiame Sniadeckių licėjuje mokytojai galėjo mokyti iš medžiagos, parinktos jų pačių nuožiūra. Tuo pasinaudojo anglų kalbos mokytojas, pamokose pritaikydamas savo autorystės vadovėlio tekstus (Ulinska, 1996:167). Šio novatoriško vadovėlio (Kospoth-Pawlowski, 1930) tekstų ir užduočių visuma skatino pažinti ne tik kalbą, bet ir Jungtinės Karalystės ir JAV geografiją, kultūrą ir papročius, juos lyginti su Lenkijos realybėmis, ugde kritinį mąstymą, kvietė diskutuoti įvairiomis temomis ir buvo artimas šiuolaikiniam CLIL (Context and Language Learning) metodui, ką detalčiai aptaria Kinski ir Lagun (Kinski & Lagun, 2018). Papildomai visi mokytojai galėjo naudoti įvairias pagalbines knygas, pvz. gramatikas, žodynus, užsienyje leistus vadovėlius ir pan., tačiau ne vietoj pagrindinio vadovėlio (Ciesla, 1974:304-309). Tarp Vilniaus mokyklų tik Sniadeckių licėjus kaip Vilniaus universiteto eksperimentinė mokykla turėjo išskirtinę teisę parinkti vadovėlius ir kitas mokomąsias priemones savo nuožiūra.

Mokiniai

Anglų kalbos mokymosi galimybės valstybinėse vidurinėse mokyklose

Anglų kalba buvo dėstoma keliose valstybinėse bendrojo lavinimo mokyklose ir kai kuriose privačiose, kurių analizuojamu laikotarpiu Vilniaus vaivadijoje buvo įkurta nemažai. Valstybinės vidurinės mokyklos sudarė mažesnę dalį, tačiau būtent jos išsiskyrė aukštu mokymo lygiu, kaip liudija jų auklėtiniai, perėję į jas iš privataus ugdymo sektoriaus (Malinowski, 1999; Ulinska, 1996). Valstybinėse mokyklose buvo privaloma laikytis Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerijos patvirtintų mokymo programų. Šiomis mokyklomis rūpinosi ir kontroliavo Vilniaus mokyklų apygardos kuratorija, pavaldi Lenkijos Respublikos Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerijai. Pagal Lietuvos centriname valstybės archyve rastą medžiagą matosi, kad anglų kalbą savo ugdytiniams siūlė tik trys valstybinės vidurinės mokyklos iš šešių. Iš jų anglų kalbos kaip privalomosios užsienio kalbos buvo galima mokytis tik Adomo Mickevičiaus gimnazijoje (ir licėjuje), kitose – kaip pasirenkamojo dalyko. Tuo metu II Vilniaus valstybinėje karaliaus Žygimanto Augusto gimnazijoje (ir licėjuje) (F. 180), III Kunigaikščio Adomo Čartoriskio gimnazijoje (ir licėjuje) (F. 181) bei IV Elizos Ožėškienės gimnazijoje (ir licėjuje) (F.179) galima buvo rinktis tik tarp vokiečių ir prancūzų kalbų. Aiškiai matosi, kad galimybę mokytis anglų kalbos kaip privalomos užsienio kalbos ir įgyti stiprias žinias buvo galima tik vienoje gimnazijoje (ir licėjuje), o apskritai susipažinti su šia kalba galimybė buvo suteikta tik berniukams, nes visos išvardintos mokyklos su anglų kalba nepriimdavo merginų.

Vienintelis kelias merginoms išmokti šios kalbos mokykloje buvo galimybė pasirinkti privačią gimnaziją. Kelios iš jų siūlė anglų kalbą, tarp jų Privatus merginų prekybos filomatų licėjus (F. 216) (tai buvo profesinė mokykla) bei Privatus koedukacinis licėjus ir gimnazija „Švietimas“ (F. 202) (žydų bendruomenės privati mokykla) ar Privati koedukacinė P. Skargos gimnazija (F. 187) – bene vienintelė bendrojo lavinimo mokykla, nepriklausanti jokioms tautinėms ar religinėms mažumoms, kur merginos galėjo mokytis anglų kalbos. Deja, mokslas privačiose mokyklose buvo brangesnis negu valstybinėse, be to, ne visų diplomai buvo pripažįstami lygiais su valstybinių mokyklų. Taigi, nors visi Vilniaus miesto gimnazijų ir licėjų mokiniai turėjo galimybę pasirinkti užsienio kalbą bent iš dvejų, ne visi turėjo lygias galimybes dėl anglų kalbos, o merginų situacija buvo žymiai blogesnė negu berniukų. Matosi, kad nors mokymo programa vidurinėse mokyklose berniukams ir mergaitėms buvo vienoda Lenkijoje, tačiau praktikoje jų situacija anglų kalbos atžvilgiu buvo panaši kaip ir Lietuvoje, kur merginoms pirmoji užsienio kalba po reformos buvo prancūzų, nors berniukai mokėsi anglų (Motuzas, 1995:173-174).

Apžvelgiant vidurinių mokyklų, siūlančių skirtingų užsienio kalbų mokymą, situaciją galima būtų daryti dar vieną išvadą, t. y. privačios vidurinės mokyklos, valdomos katalikų ordinų,

nesiūlė anglų kalbos mokymo arba jų dokumentacijoje neišliko tokių duomenų. Rašant šį darbą buvo peržiūrėti kelių ordinų Vilniaus gimnazijų dokumentai (brolių misionierių, seserų vizičių, seserų benediktinių) ir nė vienoje iš šių mokyklų nepavyko aptikti anglų kalbos mokymo pėdsakų (Fondai nr. 193, 194, 215). Prie tokios situacijos galėjo prisidėti ne tik konservatyvus jų vadovų požiūris, tačiau ir finansiniai sunkumai, kuriuos patyrė privačios mokyklos XX a. 4 deš. pradžioje, iškilus pasaulinei finansinei krizei. Iš kitos pusės, kitų privačių mokyklų pavyzdys rodo, kad daliai jų pavyko rasti galimybę įtraukti anglų kalbą į savo ugdymo programas, bent jau kaip pasirenkamąjį dalyką. Detalesnis privačių mokyklų problemos išnagrinėjimas reikalauja atskirų platesnių tyrimų.

Mokinių, besimokančiųjų anglų kalbos kaip privalomojo dalyko, skaičius ir rezultatai

Anglų kalbos mokytis buvo galima kaip pasirenkamojo dalyko arba kaip privalomosios užsienio kalbos. Pastaroji galimybė buvo tik A. Mickevičiaus gimnazijoje. 1933/1934 m. m. iki šiol buvusi trečia klasė buvo pervadinta į pirmąją naujojo tipo. 1934/1935 m. m. 2 a klasė pradėjo antrus mokslo metus su nauja vokiečių kalbos programa. Tuo metu dalis 2 b klasės mokėsi prancūzų, o dalis – anglų kalbos, pagal naująją programą. Anglų kalbos grupėje mokslo metų pradžioje buvo 15 mokinių. Iš jų gimnaziją sėkmingai užbaigė tik 10. Bendrai 2 a klasėje mokslo metus pradėjo 45, o 2 b – 37 mokiniai (F. 178, ap. 1, b. 145). Įdomu, kad pirmųjų klasių mokiniai visiškai nesirinko anglų kalbos – 1 a klasės mokiniai mokėsi vokiečių, o 1 b – prancūzų kalbos. Nuo 1935/1936 mokslo metų privalomosios prancūzų kalbos šioje mokykloje nebeliko ir nusistovėjo tvarka, kad „a“ klasė privalomai mokosi vokiečių, o „b“ – anglų kalbos. Tačiau mokiniai galėjo rinktis, kurios iš šių kalbų mokytis, ką parodo nevienodas pirmos klasės mokinių skaičius – norinčių mokytis vokiečių kalbos beveik kiekvienais metais buvo šiek tiek daugiau negu pasirenkančių anglų, pvz. 1935/1936 m. m. šis santykis buvo 44/38, tačiau prieš pat karą skirtumas sumažėjo iki 51/49 (1938/39).

Nemaža dalis mokinių gimnaziją palikdavo, keitė arba kartojo kursą pirmaisiais metais, tačiau ir kiekvienais sekančiais metais jų skaičius mažėjo. Tik nedidelė dalis iš tų, kurie pradėjo mokslą gimnazijoje ir pasirinko anglų kalbą, pasiekė licėjų. Sėkmingai ją baigė dar mažiau – 5, iš kurių vienas mokinytis atėjo iš kitos mokyklos, o tik keturi buvo Mickevičiaus gimnazijos auklėtiniai. Tikslų pirmos laidos mokinių, besimokančiųjų anglų kalbos kaip privalomosios užsienio kalbos pagal naująją programą, skaičių kiekvienais metais nurodo lentelė nr. 3.1, sudaryta pagal mokinių metinių pasiekimų katalogus (F. 178, ap. 1, b. 145, 153, 162, 172, 180). Iš lentelės matosi, kad bendri anglų kalbos mokymosi rezultatai nebuvo ypatingai geri. Visi mokiniai, kurie 1935 m. neperėjo į aukštesnę klasę, turėjo nepatenkinamą įvertinimą iš anglų kalbos. Šie mokiniai taip pat turėjo nepatenkinamą bendrą vidurkį iš viso kurso. Prie dviejų iš jų yra anotacija, kad jie „palieka mokyklą be kliūčių pagal globėjų pageidavimą“ (F. 178, ap. 1, b. 145, l. 81 apv., 84 apv.), o apie vieną nėra jokios informacijos (F. 178, ap. 1, b. 145, l. 88). Pagal jo kitų dalykų mokymosi rezultatus (nepatenkinamas pažymys iš

matematikos ir lotynų kalbos, tačiau iš kitų yra patenkinamų, o netgi ir labai gerų įvertinimų) galima įtarti, kad mokinys galėjo kartoti kursą, tačiau jau pasirinkęs kitą užsienio kalbą, nes jo pavardės daugiau tarp besimokančiųjų anglų kalbos šioje ar kitoje valstybinėje mokykloje nėra. Vėlesniais metais nepatenkinamų metinių pažymių iš anglų kalbos mokiniai neturėjo. Pirmajame pusmetyje tokių rezultatų pasitaikydavo kasmet, tačiau visi mokiniai spėdavo juos pataisyti į patenkinamus. Stebina labai žemas procentas mokinių, pasiekusiųjų gerų ir visiškai nulinių – labai gerų anglų kalbos rezultatų.

Lentelė nr. 3.1

Pirmosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos rezultatai

Pirmoji laida	1934/3		1935/3		1936/3		1937/3	1938/3
	5 2b		6 3b		7 4b		8 I L.	9 II L.
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	15		12		11		6	5
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	15		12		10		5	5
"nepatenkinamas" 1 pusmetis	4	26,67	4	33,33	1	9,09	2	1
"nepatenkinamas" metinis	3	20,00	0	0,00	0	0,00	0	0
"patenkinamas" 1 pusmetis	9	60,00	7	58,33	10	90,91	4	2
"patenkinamas" metinis	10	66,67	10	83,33	10	100	6	4
"geras" 1 pusmetis	2	13,33	1	8,33	0	0,00	0	2
"geras" metinis	2	13,33	2	16,67	0	0,00	0	1
"labai geras" 1 pusmetis	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0
"labai geras" metinis	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0

Paliekančiųjų gimnaziją dėl prastų mokymosi rezultatų skaičiai buvo aukšti ir tarp sekančios laidos mokinių. Iš 36 mokinių įstojusių į pirmąją klasę su privalomąja anglų kalba – tradiciškai jau su priskiriama „b“ raide – gimnaziją sėkmingai laiku užbaigė mažiau nei pusė. Dalis iš jų netgi neišsilaikė iki metų pabaigos ir jau po pirmojo pusmečio paliko mokyklą. Iš jų dauguma paliko mokyklą ar kartojo kursą dėl žemų mokymosi rezultatų, tačiau du mokiniai buvo pašalinti dėl

nemokėjimo už mokslą. Prie jų pavardžių yra adnotacija, kad mokinys „buvo išbrauktas (...) dėl administracinio mokesčio nesumokėjimo“ (F. 178, ap. 1, b. 153, l. 28, 44 apv.). Iš pradžių gali atrodyti nesąžininga, kad nepasiturintys moksleiviai būtų išbraukiami dėl finansinių problemų, tačiau reikia pažymėti, kad mokyklose buvo plačiai taikoma finansinė parama. Mokiniai galėjo būti iš viso atleidžiami nuo mokesčio už mokslą, bet tik tie, kurie pasiekdavo bent patenkinamus pažymius ugdymo procese – į vidurkį buvo įtraukiami pažymiai iš visų privalomųjų dalykų bei elgesio. Kiekvieną pusmetį mokytojų taryba peržiūrėdavo remiamų mokinių sąrašą ir balsuodavo už tolimesnį nuolaidų skyrimą. Parama buvo taikoma plačiai, kaskart daugiau nei šimtas mokinių ją pasinaudodavo. Geriausiems kartais buvo papildomai skiriamos stipendijos. Tai paliudija J. Slovackio bei A. Mickevičiaus mokytojų tarybos posėdžių protokolai (F. 1057, ap. 1, b. 50). Atsižvelgiant į tai, kad vienas iš šių mokinių turėjo keturis nepatenkinamus pažymius (F. 178, ap. 1, b. 153, l. 28), o kitas nepatenkinamus rezultatus iš beveik visų dalykų, išskyrus tikybą, fizinį lavinimą ir rankdarbius (F. 178, ap. 1, b. 153, l. 44 apv.), šis sprendimas atrodo visiškai pagrįstas.

Dauguma mokinių nebuvo perkelti į aukštesnę klasę mokslo metų pabaigoje tik dėl jų pažymių. Iš tiesų, nepatenkinamų metinių pažymių iš anglų kalbos klasėje yra net ketvirtadalis pirmaisiais mokslo metais, o dar trims mokiniams tai grėsė po pirmojo pusmečio. Taip pat pasitaikė mokinių, kurie gavo nepatenkinamą įvertinimą ir sekančiais mokslo metais. Apie pusę mokinių pasiekdavo patenkinamą žinių lygį kasmet, tačiau palyginus su pirma mokinių laida, iš antros laidos žymiai daugiau mokinių pasiekdavo gerų anglų kalbos rezultatų. Vienas mokinys netgi pirmaisiais mokslo gimnazijoje metais gavo aukščiausią įvertinimą. Tikslūs skaičiai nurodyti lentelėje nr. 3.2:

Lentelė nr. 3.2

Antrosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos rezultatai

Antroji laida ²	1935/36		1936/37		1937/38		1938/39	
	1b	%	2b	%	3b	%	4b	%
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	36		25		20		16	
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	33		25		19		16	
"nepatenkinamas" 1 pusmetis	11	30,56	10	40,00	6	30,00	4	25,00
"nepatenkinamas" metinis	8	24,24	7	28,00	3	15,79	0	0,00

² 1934/1935 mokslo metais nebuvo sukurtos pirmos klasės su privalomąja anglų kalba. Iš dvejų pirmų klasių „a“ mokėsi vokiečių kalbos, o „b“ – prancūzų. Antros kalbos pirmoje klasėje nebuvo mokoma.

"patenkinamas" 1 pusmetis	16	44,44	9	36,00	9	45,00	6	37,50
"patenkinamas" metinis	15	45,45	10	40,00	12	63,16	9	56,25
"geras" 1 pusmetis	9	25,00	6	24,00	5	25,00	6	37,50
"geras" metinis	9	27,27	8	32,00	4	21,05	7	43,75
"labai geras" 1 pusmetis	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
"labai geras" metinis	1	3,03	0	0,00	0	0,00	0	0,00

Trečioji mokinių laida buvo pirma, kuri nespėjo užbaigti net gimnazijos mokymo programos iki karo pradžios, todėl ir jų mokymosi rezultatus sunkiau lyginti su ankstesniais. Tačiau pirmas dalykas, kuris iš karto matosi, yra „iškrentančių“ mokinių skaičiaus mažėjimas, palyginus su ankstesnėmis laidomis. Realiai mokyklą paliekančių ir kartojančių kursą mokinių buvo daugiau, tačiau šiuos praradimus kompensavo naujų mokinių atėjimas į klasę su anglų kalba. Deja, tai yra susiję su dalies mokinių kurso kartojimu (bendrai +9 mokiniai, iš jų 7 kartojojantys kursą), o ne dėl didesnio susidomėjimo anglų kalba. Mažesnę skirtumą tarp pradedančių mokymąsi gimnazijoje ir ją sėkmingai baigiančių galėjo įtakoti ir poreforminio chaoso sutramdymas ir prisitaikymas prie naujosios sistemos taip vietinės administracijos, kaip ir pačių mokyklų bendruomenės tarpe – direkcijos, mokytojų ir mokinių. Taip pat verta atkreipti dėmesį, kad kaip tik šiuo metu buvo išleisti anglų kalbos vadovėliai, kurie buvo pritaikyti naujai programai, kas žymiai palengvino ugdymo procesą.

Visgi, mokinių su nepatenkinamu įvertinimu buvo daug, ypatingai pirmajame pusmetyje, ir šis skaičius išliko stabilus kiekvienais metais. Metinių nepatenkinamų rezultatų pasitaiko perpus mažiau, tačiau panašiai kaip ir antroje laidoje, tokių mokinių atsirasdavo kasmet, o trečiais mokslo metais šis skaičius beveik nemažėjo. Ši tendencija stebina, palyginus su ankstesnėmis laidomis, kur daugiausia neigiamų įvertinimų atsiranda pirmoje ugdymo proceso pusėje, o prieš baigiant gimnaziją šis skaičius ženkliai krisdavo (palyg. Lentelė nr. 3.1 ir 3.2). Šioje laidoje trečiais mokslo metais net 16 % mokinių gavo nepatenkinamą pažymį. Išnagrinėjus konkrečių mokinių pasiekimus matosi, kad nemažą dalį neigiamus įvertinimus gavusių mokinių sudaro vėliau prisijungę prie klasės mokiniai: 4 iš jų gavo nepatenkinamus įvertinimus antrą ar trečią mokslo metų pabaigoje, tiek pat gavo teigiamus įvertinimus, o vienas paliko mokyklą dėl ligos (F. 178, ap. 1, b. 180, l. 125 apv.). Iš „tikrai naujų“, t.y. nekartojančių kurso dviejų mokinių vienas buvo paliktas antriems metams, o vienas gavo gerą įvertinimą. Bendrai gana daug mokinių gaudavo tik patenkinamą anglų kalbos žinių įvertinimą – kasmet apie 70%, o gerais ir labai gerais rezultatais bendrai kasmet galėjo

pasidžiaugti tik apie 10 %, t. y. irgi mažiau negu ankstesnėse laidose. Džiugina tik faktas, kad pagaliau atsirado keli mokiniai, gavę aukščiausią pažymį.

Lentelė nr. 3.3

Trečiosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos rezultatai

Trečioji laida	1936/37 1b	%	1937/38 2b	%	1938/39 3b	%
bendras mokinių skaičius m.m. pr.	43		40		37	
bendras mokinių skaičius m.m. pab.	42		38		37	
"nepatenkinamas" 1 pusmetis	15	34,88	16	40,00	14	37,84
"nepatenkinamas" metinis	8	19,05	7	18,42	6	16,22
"patenkinamas" 1 pusmetis	23	53,49	19	47,50	18	48,65
"patenkinamas" metinis	30	71,43	26	68,42	27	72,97
"geras" 1 pusmetis	5	11,63	4	10,00	5	13,51
"geras" metinis	3	7,14	5	13,16	2	5,41
"labai geras" 1 pusmetis	0	0,00	1	2,50	0	0,00
"labai geras" metinis	1	2,38	0	0,00	2	5,41

Sekančios laidos buvo labai gausios, viršijo valstybės nustatytus mokinių klasėje limitus. Anglų kalbos besimokančiųjų skaičius išaugo iki 48 kiekvienoje laidoje. Kartojančių pirmąją klasę 1937/1938 m. m. dėl nepatenkinamo pažymio iš anglų kalbos skaičius sumažėjo iki 4 (F. 178, ap. 1, b. 172), o sekančiais metais iki 1 (F. 178, ap. 1, b. 180). Tai reiškia, kad šiose mokinių laidose iš tikro buvo daugiau mokinių, pageidaujančių mokytis anglų kalbos. Ketvirtajai laidai tai sekėsi visai neblogai: mokinių su nepatenkinamu pažymiu skaičius po pirmos klasės buvo žemiausias iš visų laidų. Taip pat nedaug mokinių liko su neužskaitytais antrais mokslo metais. Penktoje laidoje (F. 178, ap. 1, b. 180) šis skaičius buvo aukštesnis ir priminė ankstesnių laidų rezultatus. Mokinių, kurie gavo teigiamus pažymius iš anglų kalbos metų pabaigoje skaičiai taip pat ženkliai skiriasi tarp ketvirtos ir penktos laidos. Ketvirtoje laidoje dauguma mokinių pasitenkino žemiausiu balu ir pirmoje bei antroje klasėje apie du trečdaliai mokinių gavo tik patenkinamą metinį rezultatą. Mažiau nei penktadalis jų gavo aukštesnius metinius įvertinimus pirmaisiais metais, o apie šeštadalis – antraisiais. Geresnių rezultatų pasiekusiųjų skaičiaus mažėjimas stebina, kadangi didžioji dalis silpniausių ir nesimokančiųjų mokinių išėjo arba buvo palikti kartoti kursą. Šiame fone itin gerai atrodo penktosios

laidos mokinių rezultatai, kur beveik 30 % galėjo pasidžiaugti metiniais įvertinimais aukštesniais nei patankinamas. Palyginus jų metinius rezultatus su pirmojo pusmečio taip pat matosi didelė pažanga – beveik visi mokiniai pagerino savo pirmojo pusmečio įvertinimus.

Lentelė nr. 3.4

Ketvirtosios ir penktosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos rezultatai

Ketvirtoji ir penktoji laida	1937/38 1b (4 l.)	%	1938/39 2b (4 l.)	%	1938/39 1b (5 l.)	%
bendras mokinių skaičius m.m. pr.	48		43		48	
bendras mokinių skaičius m.m. pab.	46		43		48	
"nepatenkinamas" 1 pusmetis	15	31,25	20	46,51	13	27,08
"nepatenkinamas" metinis	7	15,22	6	13,95	11	22,92
"patenkinamas" 1 pusmetis	26	54,17	16	37,21	28	58,33
"patenkinamas" metinis	30	65,22	30	69,77	24	50,00
"geras" 1 pusmetis	5	10,42	4	9,30	7	14,58
"geras" metinis	7	15,22	4	9,30	10	20,83
"labai geras" 1 pusmetis	3	6,25	3	6,98	1	2,08
"labai geras" metinis	2	4,35	3	6,98	4	8,33

Papildomai verta pažymėti, kad Karaliaus Žygimanto Augusto gimnazijoje ir licėjuje keturiems mokiniams, perėjusiems į ją iš A. Mickevičiaus gimnazijos, buvo sudarytos sąlygos tęsti šios kalbos mokymąsi 1937/1938 m.m. ir 1938/1939 m. m. Du iš jų greitai atsisakė šios galimybės ir visai išėjo iš mokyklos (F. 180, ap. 1, b. 384 ir b. 462), tačiau kiti du sėkmingai tęsė ugdymą. Abu gavo nepatenkinamą pažymį pirmame pusmetyje, bet pasitaisė į patenkinamą metinį. Lietuvos centriniame valstybės archyve pavyko rasti nenumeruotą mažytį lapelį su jų pavardėmis ir rezultatais, įdėtą tarp metinio mokinių pasiekimų katalogo lapų – šie pažymiai auklėtojo ranka buvo perrašyti į metinį katalogą (F. 180, ap. 1, b. 384). Tačiau ši galimybė buvo išimtis. Visi kiti šios gimnazijos mokiniai galėjo rinktis tik tarp dviejų užsienio kalbų – vokiečių ir prancūzų. Klasės buvo dažniausiai padalinamos panašiai kaip ir Mickevičiaus gimnazijoje – „a“ klasė mokėsi prancūzų, „b“ – vokiečių kalbos. Taip pat ir čia vokiečių klasės iš karto po reformos buvo didesnės, tačiau su metais skirtumas mažėjo. 1937/1938 mokslo metais pusantros 4 klasės mokinių mokėsi vokiečių, o tik pusė prancūzų,

tačiau jau 1 klasėje skaičiai išsilygino – 50 mokinių mokėsi prancūzų (1 a), o 51 – vokiečių (1 b) (F. 180, ap. 1, b. 384).

Apibendrinant anglų kalbos mokymosi rezultatus, matosi pažanga. Krisdavo mokinių su nepatenkinamais pažymiais skaičius po pirmųjų mokslo metų pabaigos, taip pat kasmet apie pusę mokinių su neigiamu įvertinimu pirmajame pusmetyje sugebėdavo jį pataisyti iki metų pabaigos. Tačiau labai daug mokinių mokėsi vidutiniškai ar silpnai pasiekdami vos patenkinamą žinių lygį. Jų skaičius svyravo nuo maždaug 40 % iki 75 %, priklausomai nuo laidos. Mokinių su geromis anglų kalbos žiniomis skaičius su metais augo, pasiekdamas iki 40 % po kelių mokymosi metų. Taip pat mokinių su gerais pirmųjų mokslo metų rezultatais skaičius daugėjo su metais. Aukščiausią pažymį gauna pavieniai mokiniai, nors galima pastebėti didėjančią tendenciją tarp jaunesnių mokinių.

Tai įtakoti turėjo griežta kasmetinė atranka ir su tuo susijęs mokinių skaičiaus mažėjimas klasėje, kai mokytojui tapdavo lengviau dirbti, o mokiniams – susikaupti. Mokytiis motyvuodavo taip pat finansinis faktorius – už vidurinį ugdymą (taigi ir už kurso kartojimą) teko mokėti, bet nepasiturintiems, tačiau gerai besimokantiems buvo taikomos netgi šimtaprocentinės nuolaidos ir kita materialinė pagalba, o geriausieji mokiniai nepriklausomai nuo finansinės situacijos galėjo gauti stipendijas. Taip pat ir Žygimanto Augusto gimnazijoje ir licėjuje pereinantiesiems į ją buvo sudaromos sąlygos tęsti anglų kalbos kursą. Pastebėtina, kad tikrai buvo vadovaujamas mokinių gerove ir buvo ieškoma sprendimų, kad visi galėtų tęsti savo pasirinktos kalbos mokymąsi.

Anglų kalbos brandos egzaminas

Tik viena mokinių laida spėjo prieš Antrąjį pasaulinį karą baigti licėjų pagal naująją ugdymo programą. Norėdami gauti brandos atestatą, mokiniai turėjo laikyti egzaminus iš dalykų, sudarančių jų profilio didaktinį pagrindą. Lenkų kalbos egzaminas buvo privalomas visiems, tačiau tik humanitarinio profilio mokiniai turėjo laikyti užsienio kalbos egzaminą. Jį sudarė dvi dalys: raštu ir žodžiu. Rašto dalis vyko 1939 m. gegužės 13 d. Išliko A. Mickevičiaus licėjaus brandos egzaminų komisijos protokolas, kuriame yra išvardintos rašto dalies temos (F. 178, ap. 1, b.192, l. 7 – 8 apv.). Pagal jį humanitarinio profilio mokiniai turėjo parašyti rašinį viena iš šių temų: „1. A Market in Our Town 2. A Sporting Event in Our School 3. The Influence of the Boarding-School Education on the Life of a Nation“ (F. 178, ap. 1, b.192, l. 7 apv.). Taigi, mokiniai turėjo nemažą pasirinkimą temų, atitinkančių jų ugdymo programą – galėjo rašyti apie savo artimiausią aplinką, t. y. mokyklą. Jie taip pat galėjo pasirinkti temą apie savo miestą. Pagaliau, galima buvo rašyti rašinį tema svarbia nacionaliniame ir tarptautiniame lygyje, tačiau vis tiek pažįstama mokiniui. Matosi, kad rašto egzamino temos buvo gerai apgalvotos ir atitiko anglų kalbos programą bei lietė mokiniui artimas sritis.

Anglų kalbos kalbėjimo dalį, vykdomą 1939 m. gegužės 19 d., sudarė trys klausimai, kurie galėjo būti skirtingi kiekvienam mokiniui. Pirmiausia, mokinys turėjo perskaityti ir atpasakoti angliškai trumpą tekstą, o toliau atsakyti į du klausimus iš literatūros arba žinių apie Jungtinę Karalystę. Kalbėjimo egzamino temos irgi įėjo į gimnazijos ir licėjaus mokymo programą. Pavyzdžiui, mokinys Jan Bobnis gavo klausimą „The English Parliament“ ir „The Most Characteristic Features of *Tom Brown's School Days*“ (F. 178, ap. 1, b.192, l. 70 apv.). Iš šios dalies Bobnis gavo gerą įvertinimą, tokį pat kaip ir iš rašymo dalies ir taip pagerino savo galutinį anglų kalbos pažymį (metinis buvo patenkinamas) (F. 178, ap. 1, b.192, l. 71). Neįmanoma palyginti šių klausimų su kitų mokinių, kadangi tik šis vienas mokinys iš humanitarinio profilio buvo pasirinkęs anglų kalbą. Kiti šios kalbos besimokantys mokiniai buvo iš matematikos – fizikos profilio, taigi užsienio kalbos egzamino jie nelaikė (F. 178, ap. 1, b.192). Į egzaminų komisijos sudėtį įėjo mokyklos direktorius ir mokytojai, tarp jų ir anglų kalbos mokytoja – Anna Osvecimska (F. 178, ap. 1, b.192, l. 7). Taip pat šioje mokykloje buvo galimybė laukti anglų kalbos egzaminą eksternu, nors tai darė tik pavieniai asmenys (F. 178, ap. 1, b.191).

Mokinių, besimokančiųjų anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko, skaičius ir rezultatai

Iš trijų berniukams skirtų gimnazijų dvejose galima buvo mokytis anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko. Prie Adomo Mickevičiaus gimnazijos 1937 metais taip pat buvo atidaryta antroji vidurinio mokslo pakopa – licėjus, kur buvo galima tęsti anglų kalbos kursą. Papildomai, nuo 1938 metų tokią galimybę siūlė Sniadeckių licėjus. Taigi, dvi valstybinės gimnazijos ir du valstybiniai licėjai Vilniuje siūlė berniukams galimybę papildomai išmokyti anglų kalbos. Slovackio gimnazijoje pirmoji užsienio kalba buvo prancūzų („c“ klasės) arba vokiečių kalba („d“ klasės). Dalį laikotarpio buvo papildomai įvesta „b“ klasė, kurioje dalis mokinių mokėsi vienos, o dalis antros išvardintos užsienio kalbos. Mokinių skaičius klasėse kiekvienais metais kito, tačiau apytiksliai kiekvieną klasę sudarė 40-45 mokiniai.

Anglų kalbą kaip neprivalomąjį dalyką buvo galima pasirinkti antraisiais mokslo gimnazijoje metais antrame pusmetyje ir tęsti jos mokymąsi iki abitūros (maksimaliai 4,5 metų). Pažymys iš jos neįtakojė bendrojo rezultato ir galimybės pereiti į aukštesnę klasę mokslo metų pabaigoje. Tarp kitko dėl šios priežasties situacija su šio dalyko mokymu buvo labai dinamiška. Pastebima tendencija išbandyti antros kalbos mokymąsi antroje – trečioje klasėje ir jos atsisakyti paskutiniaisiais gimnazijos mokslo metais, kai daugiau dėmesio turėjo būti skiriama privalomiems dalykams, nuo kurių priklausė pažymis atestate, susijęs su galimybe tęsti mokslus licėjuje. O licėjuje dar mažiau mokinių ryždavosi mokytis papildomų dalykų. Tai galėjo lemti per mažas pamokų skaičius, skirtas antrosios užsienio kalbos mokymui ir didelis mokinių užimtumas. Valdžia, sudarydama naujas mokymo programas, bandė balansuoti tarp mokinių užimtumo sumažinimo,

išbraukdama dalį iki šiol privalomų dalykų, tačiau kartu papildydama programas naujomis temomis (ypač susijusiomis su kultūra ir pilietiškumo ugdymu) ir koreliuodama dalykus tarpusavyje. Rezultatas buvo toks, kad iš vienos pusės bendras pamokų skaičius sumažėjo, bet iš kitos pusės kartais reikėjo aptarti daugiau medžiagos. Pagaliau, papildomų dalykų skaičius buvo ribojamas (iki 4 pamokų/sav.). Visa tai neskatino mokinių prisiimti daug papildomų įsipareigojimų, o prisiėmus – jų neatsisakyti atsiradus pirmiems sunkumams. Papildomai prie anksčiau išvardintų priežasčių mokiniams, pripratusiems prie fleksinių kalbų, galėjo būti sunku priprasti prie visiškai kitokios analitinės anglų kalbos struktūros. Anglų kalbos išskirtinumą ir su juo susijusius mokymosi sunkumus pabrėžė Sniadeckių licėjaus veiklos ataskaitoje direktorius Vaclav Staševski (Ulinska, 1996:167-168).

Mickevičiaus gimnazijoje nemaža dalis pirmosios laidos, kuriai buvo suteikta galimybė mokytis papildomos užsienio kalbos, buvo gana susidomėjusi šiuo pasiūlymu, ypač kad tais metais nebuvo sukurta atskira klasė su privalomąja anglų kalba. Iš dvejų lygiagrečių klasių, besimokančių vokiečių ir prancūzų kalbos, 26 mokiniai, t. y. apie ketvirtadalis, pasirinko papildomas anglų kalbos pamokas (F. 178, ap. 1, b. 145). Dalis likusiųjų mokinių pradėjo lankyti kitų užsienio kalbų pamokas. Deja, entuziazmas mokymuisi pradėjo greitai blėsti, ką atspindi mokinių pažymiai – jau pirmaisiais metais beveik trečdalis jų gavo nepatenkinamus metinius įvertinimus. Nepaisant pakankamai gerų mokymosi rezultatų, ypatingai palyginus pirmojo pusmečio ir metinius pažymius, po trečios klasės mokinių liko tik 7, o vienos klasės ugdytiniai visiškai atsisakė papildomų anglų kalbos pamokų (F. 178, ap. 1, b. 172). Tačiau visi, kurie tęsė anglų kalbos kursą, galėjo pasidžiaugti teigiamais įvertinimais. Pastebima, kad ketvirtoje klasėje, ruošiantis gimnazijos baigimui, mokiniai mažiau dėmesio skyrė papildomiems dalykams, o susikaupdavo ties savo pažymiais, kurie turėjo lemiamą įtaką jų priėmimui į licėjų.

Lentelė nr. 3.5

Pirmosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko rezultatai.

A. Mickevičiaus gimnazija

	1935/36		1936/37		1937/38	
Pirmoji laida	2 a ir b	%	3 a ir b	%	4 a	%
bendras mokinių skaičius m.m. pr.	26		18		7	
bendras mokinių skaičius m.m. pab.	26		17		7	
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis			4	22,22	0	0,00

„nepatenkinamas“ metinis	8	30,77	2	11,76	0	0,00
„patenkinamas“ 1 pusmetis			12	66,67	5	71,43
„patenkinamas“ metinis	8	30,77	8	47,06	5	71,43
„geras“ 1 pusmetis			1	5,56	2	28,57
„geras“ metinis	10	38,46	5	29,41	2	28,57
„labai geras“ 1 pusmetis			1	5,56	0	0,00
„labai geras“ metinis	0	0,00	0	0,00	0	0,00

Mickevičiaus gimnazijoje sekančiais 1936/1937 mokslo metais mokinių, pasirinkusių papildomas anglų kalbos pamokas, skaičius ženkliai sumažėjo, atsiradus klasei su privalomąja anglų kalba. Tačiau dalis mokinių vis tiek norėjo jos papildomai išmokti (F. 178, ap. 1, b. 162). Iš jų, deja, trečioje klasėje liko tik keturi (F. 178, ap. 1, b. 172). Tačiau grupę papildė mokiniai iš tuometinės 3 b klasės, kurios dalis nusprendė pakeisti pirmąją užsienio kalbą iš anglų į vokiečių, o anglų mokytis kaip neprivalomojo dalyko. Taigi bendras mokinių skaičius liko beveik nepakitęs. Jų aukštesnis pradinis žinių lygis atsispindi metiniuose pažymiuose, kai apie pusė jų gavo gerus arba net labai gerus įvertinimus, o nemaža jų dalis sugebėjo pagerinti savo pirmojo pusmečio pasiekimus. Tik vienas mokinys – taip pat iš 3 b, nesugebėjo pasiekti net patenkinamojo lygio. Po trečios klasės beveik visi mokiniai atsisakė mokytis toliau anglų kalbos, o vienintelis likęs išėjo iš mokyklos po pirmojo pusmečio (F. 178, ap. 1, b. 180). Mokyklos pasiekimų kataloge nėra įrašyta jo išėjimo priežastis, tačiau tikrai tai negalėjo būti mokymosi sunkumai – iš anglų mokinys gavo aukščiausią galimą pažymį, o ir bendras jo rezultatas iš visų dalykų buvo geras. Licėjaus lygyje mokinių, papildomai norinčiųjų mokytis anglų kalbos, neatsirado, ką paliudija mokyklos metiniai katalogai.

Lentelė nr. 3.6

Antrosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko rezultatai. A. Mickevičiaus gimnazija

Antroji laida	1936/37 2 a	%	1937/38 3 a ir b	%	1938/39 4 a
bendras mokinių skaičius m.m. pr.	11		12		1
bendras mokinių skaičius m.m. pab.	11		11		0
"nepatenkinamas" 1 pusmetis			1	8,33	-
"nepatenkinamas" metinis	3	27,27	1	9,09	-

"patenkinamas" 1 pusmetis			6	50,00	-
"patenkinamas" metinis	8	72,73	5	45,45	-
"geras" 1 pusmetis			5	41,67	-
"geras" metinis	0	0,00	2	18,18	-
"labai geras" 1 pusmetis			0	0,00	1
"labai geras" metinis	0	0,00	3	27,27	-

1937/1938 m. m. iš viso atsirado tik vienas mokinytis, norintis papildomai mokytis anglų kalbos, ir jam buvo suteikta tokia galimybė. Galima spėlioti, kad galbūt pamokas jis turėjo kartu su kažkuria kita klase, tačiau kataloge tai nepažymėta. Tačiau po pusmečio šis mokinytis atsisakė toliau mokytis anglų, nepaisant teigiamo įvertinimo (patenkinamas). Verta pažymėti, kad nors mokinių, pasirinkusių papildomą anglų kalbą, skaičiai yra mažesni nei nurodyta Valstybinės gimnazijos statute (min. 15) – ypač antroje laidoje, jiems vis tiek buvo suteikiama galimybė šios kalbos išmokti. Tai parodo mokyklos nuoširdų susirūpinimą mokinių domėjimosi sritimis ir rimtą gimnazijos programoje pabrėžiamos individualizacijos traktavimą. Iš kitos pusės, mokiniams ši kalba dėl daugelio priežasčių galėjo sukelti sunkumų. Papildomai galbūt galėjo prisidėti ir mokytojo(s) charakterio bruožai ar mokymo metodai, tačiau apie tai neišliko žinių.

Nedidelį skaičių mokinių, pasirinkusių papildomą anglų kalbą, galėjo lemti faktas, kad šios kalbos A. Mickevičiaus gimnazijoje buvo mokoma ir kaip privalomosios. Taigi verta panagrinėti kitų mokyklų pavyzdžius. Dar viena gimnazija, siūlanti anglų kalbą, buvo J. Slovackio gimnazija. Jos direktoriaus pareigas ėjo Zdzisław Żerebecki (lenk. *Zdzisław Żerebecki*), vadovaujantis taip pat Mickevičiaus gimnazijai. Nuo pastarosios Slovackio gimnaziją skyrė organizacinis laipsnis (nebuvo licėjaus), bet taip pat dydis ir užsienio kalbų pasirinkimas. Slovackio gimnazijoje analizuojamu laikotarpiu buvo bent trys lygiagrečios klasės, tačiau nei viena nesiūlė anglų kaip pirmosios, privalomos užsienio kalbos. Visi mokiniai, norintys išmokti anglų, galėjo ją pasirinkti tik kaip papildomą dalyką. Bendrai kiekvienoje klasėje mokėsi apie 35-45 mokinių. Šiame kontekste ypatingai stebina nedidelis norinčių mokytis anglų kalbos kiekis.

Iš pirmosios laidos po anglų kalbos dalyko įvedimo, jo pasirinko mokytis tik 12 mokinių – visi jie buvo iš tos pačios 2 c klasės (F. 1057, ap. 1, b. 55). Dauguma jų gavo teigiamus įvertinimus ir, palyginus su A. Mickevičiaus gimnazijos tų pačių metų laidos mokiniiais, tai buvo žymiai geresnis rezultatas. Sekančiais mokslo metais (F. 1057, ap. 1, b. 61) gerų pažymių jau buvo mažiau, o dauguma – 71,43% pasiekė tik patenkinamą žinių lygį. Tik vienas mokinytis gavo nepatenkinamą įvertinimą, o aukščiausio pažymio niekas nepasiekė. Paskutinėje klasėje pastebima tokia pati mažėjanti tendencija tarp mokinių, lankančių anglų kalbos dalyką – jų liko tik trys mokslo metų

pradžioje, o du pabaigoje, todėl ir procentai paskutiniais metais nėra skaičiuojami. Visiems mokiniams dalykas buvo užskaitytas, tačiau panašiai kaip ir ankstesniais metais, niekam nepavyko pasiekti aukščiausio įvertinimo (F. 1057, ap. 1, b. 66).

Lentelė nr. 3.7

*Pirmosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko rezultatai.
J. Slovackio gimnazija*

Pirmoji laida	1935/36 2c	%	1936/37 3c	%	1937/38 4b
bendras mokinių skaičius m.m. pr.	12		7		3
bendras mokinių skaičius m.m. pab.	12		7		2
"nepatenkinamas" 1 pusmetis ³			4	57,14	0
"nepatenkinamas" metinis	2	16,67	1	14,29	0
"patenkinamas" 1 pusmetis			3	42,86	2
"patenkinamas" metinis	5	41,67	5	71,43	2
"geras" 1 pusmetis			0	0,00	1
"geras" metinis	5	41,67	1	14,29	0
"labai geras" 1 pusmetis			0	0,00	0
"labai geras" metinis	0	0,00	0	0,00	0

Dar didesnis kontrastas tarp pradedančiųjų anglų kalbos kursą ir tęsiančių jį sekančiais metais yra matomas antroje laidoje. Iš pradžių mokinių buvo net 19, žymiai daugiau negu ankstesniais metais (F. 1057, ap. 1, b. 61). Palyginimui, A. Mickevičiaus gimnazijoje daugiau buvo tik pirmoje laidoje, kai galimybė mokytis antros užsienio kalbos buvo naujiena, kurią mokiniai norėjo išbandyti ir kai tais pačiais metais ši mokykla nepasiūlė klasės su privalomąja anglų kalba. Visais kitais metais abejose gimnazijose anglų kaip pasirenkamojo dalyko mokėsi žymiai mažiau gimnazistų. Antroji laida stebina savo skaičiais ir antraisiais metais, kai iš 19 mokinių liko tik vienas, tačiau besimokantis gerai, o metų pabaigoje pasitempęs net iki labai gerojo pažymio (F. 1057, ap. 1, b. 66). Jam procentinės reikšmės nebuvo skaičiuojamos. Prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo suformuota dar viena grupė mokinių, pageidaujančių papildomai išmokti anglų kalbos. Jų skaičius irgi nesiekė

³ Pirmojo pusmečio rezultatai nėra įrašomi, nes mokiniai antrosios užsienio kalbos dalyką galėjo pasirinkti tik 2 klasės antrame pusmetyje.

reikalaujamų 15, tačiau grupė vis tiek buvo suformuota (F. 1057, ap. 1, b. 66). Iš 11 trys buvo įvertinti nepatenkinamu pažymiu, tiek pat gavo vos patenkinamą įvertinimą, o beveik pusė grupės pasiekė gerų rezultatų. Bendrai matosi, kad Slovakio gimnazijoje procentine išraiška daugiau mokinių pasiekdavo gerų rezultatų negu A. Mickevičiaus, tačiau buvo mažiau norinčių prisiimti papildomų įsipareigojimų. Tikslūs antros ir trečios laidos mokinių skaičiai ir rezultatai yra nurodyti lentelėje nr. 3.8.

Lentelė nr. 3.8

Antrosios ir trečiosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko rezultatai. J. Slovakio gimnazija

Antroji ir trečioji laida	1936/37 2 c ir d (2 l.)	%	1937/38 3c (2 l.)	1937/38 2 c ir d (3 l.)	%
bendras mokinių skaičius m.m. pr.	19		1	11	
bendras mokinių skaičius m.m. pab.	19		1	11	
"nepatenkinamas" 1 pusmetis			0		
"nepatenkinamas" metinis	10	52,63	0	3	27,27
"patenkinamas" 1 pusmetis			0		
"patenkinamas" metinis	6	31,58	0	3	27,27
"geras" 1 pusmetis			1		
"geras" metinis	3	15,79	0	5	45,45
"labai geras" 1 pusmetis			0		
"labai geras" metinis	0	0,00	1	0	0,00

Paskutinė iš valstybinių vidurinių mokyklų Vilniuje, siūlančių anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko mokymą, buvo Jono ir Andriaus Sniadeckių licėjus. Įkurtas 1938 m. prieš pat karą kaip eksperimentinė mokykla prie Vilniaus universiteto (Vilniaus Stepono Batoro universitetas), priimdavo mokinius ne tik pagal gimnazijos baigimo rezultatus, tačiau reikalavo ir stojamųjų egzaminų išlaikymo. Bendras šios mokyklos mokinių skaičius nebuvo didelis – pirmaisiais metais į trjų profilių klases buvo priimti 63 mokiniai. Iš jų tik 10 mokėsi anglų kalbos kaip papildomo dalyko. Taip atsitiko dėl to, kad šioje mokykloje buvo taikoma griežta atranka mokinių, kuriems buvo leidžiama mokytis antrosios užsienio kalbos. Mokyklos korespondencijos žurnale išliko informacija,

kad nepaisant tėvų laiško vienam mokiniui nebuvo suteikta leidimo prisijungti prie besimokančiųjų anglų kalbos dėl jo prastų (nors patenkinamų) rezultatų iš privalomos užsienio prancūzų kalbos (F. 213, ap. 1, b. 11, l. 42).

Tokia atranka ir visa aibė kitų taikomų priemonių davė teigiamų rezultatų. Visi dešimt mokinių, kurie pradėjo mokytis anglų kalbos, gavo ne mažiau nei patenkinamus pažymius 1938/39 mokslo metų gale (F. 213, ap. 1, b. 1-3). Taip pat visi sėkmingai užbaigė mokslo metus iš kitų dalykų, tarp jų iš pirmos užsienio kalbos, ir perėjo į antrąją klasę. Iš kitos pusės, apie aukštus užsienio kalbų reikalavimus liudija faktas, kad tik trys iš dešimties (t.y. 30%) mokinių, besimokančių anglų kalbos gavo „gerą“ įvertinimą, o niekam nepavyko pasiekti aukščiausio – „labai gero“ įvertinimo. Dauguma (70%) metų baigė su „patenkinamu“ pažymiu. Iš mokinių savo rezultatais išsiskyrė humanitarinė klasė, kur du iš trijų besimokančių anglų kalbos gavo „gerą“ įvertinimą, o trečias iš mokinių turėjo „gerą“ įvertinimą pirmame pusmetyje (deja, mokslo metus užbaigė su „pakankamu“ įvertinimu). Iš matematikos - fizikos profilio mokinių nei vienas iš dviejų negavo aukštesnio nei „patenkinamas“ pažymio, o iš gamtos mokslų profilio klasės tik vienas iš 5 mokinių turėjo „gerą“ pažymį, kiti – „patenkinamą“. Deja, nei viena mokinių laida nespėjo baigti šio licėjaus. Prasidėjus karui Sniadeckijų licėjus buvo lietuvių valdžios uždarytas kartu su Vilniaus universitetu (Stepono Batoro), o mokiniai išskirstyti po kitas mokyklas, taigi jų pasiekimus iš anglų ar kitų užsienio kalbų sunku įvertinti. Detaliau pirmųjų mokslo metų rezultatai yra nurodyti lentelėje nr. 3.9:

Lentelė nr. 3.9

Pirmosios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko rezultatai.

J. Ir A. Sniadeckijų licėjus

Pirmoji laida	1938/39	%
bendras mokinių skaičius m.m. pr.	10	
bendras mokinių skaičius m.m. pab.	10	
"nepatenkinamas" 1 pusmetis	0	
"nepatenkinamas" metinis	0	
"patenkinamas" 1 pusmetis	6	60,00
"patenkinamas" metinis	7	70,00
"geras" 1 pusmetis	4	40,00
"geras" metinis	3	30,00
"labai geras" 1 pusmetis	0	
"labai geras" metinis	0	

Bendras anglų kalbą pasirinkusių mokinių skaičius Vilniaus mokyklose nebuvo didelis. Iš viso šią kalbą reformuotoje vidurinėje mokykloje per visus metus pasirinko 231 mokinių. Ilgiau nei vienerius mokslo metus jos mokėsi mažiausiai 160 mokinių⁴, kas sudaro 69,26% visų pradėjusių mokytis anglų kalbos. Šis skaičius galėtų būti didesnis, tačiau prasidėjęs karas sutrukdė ugdymo procesą. Iš kitos pusės, didžiąją dalį ilgiau nei metus besimokančiųjų anglų kalbos sudaro mokiniai, kurie jos mokėsi kaip privalomojo dalyko. Iš mokinių, besimokančiųjų anglų kalbą kaip pasirenkamojo dalyko, po metų likdavo mažiau nei pusė – 42,70% (38 iš 89). Matosi, kad gana daug mokinių neatsakingai žiūrėjo į šį pasirenkamąjį dalyką gimnazijose – mokytojai kataloguose dažnai įrašydavo pastabą, kad mokiniui dalyko neįskaitė dėl pamokų praleidinėjimo. Sunku apibendrinti anglų kalbos mokymąsi licėjuose. A. Mickevičiaus mokyklos licėjaus lygyje iš viso nebuvo norinčių papildomai mokytis anglų kalbos, o privalomai šią kalbą pasirinko tik 6 mokiniai (baigė 5). Iš kitos pusės, Sniadeckių licėjuje anglų kalbą kaip neprivalomąjį dalyką pasirinko 10 mokinių ir visi sėkmingai užbaigė mokslo metus. Tai galėjo įtakoti griežtesnė mokinių atranka – skirtingai nei A. Mickevičiaus licėjuje, čia antrosios užsienio kalbos nebuvo leidžiama mokytis mokiniams, kurių pirmosios užsienio kalbos pasiekimai buvo prasti. Mokinių motyvaciją mokytis papildomos užsienio kalbos galėjo įtakoti daugiau veiksnių, kaip mokytojo asmenybė bei jo parinkti mokymo metodai ir priemonės, tačiau išlikę dokumentai neleidžia daryti lemtingų išvadų. Nepaisant nedidelio mokinių skaičiaus, licėjuose matoma tendencija, kad anglų kalba labiau domėjosi tikslųjų mokslų kryptį pasirinkę mokiniai – 11 iš 16 mokinių buvo matematikos – fizikos arba gamtos mokslų profilio atstovai, o tik 5 – humanitarinio (iš jų vienas nebaigė licėjaus).

Nors bendras besimokančiųjų anglų kalbos kiekis Vilniaus vidurinėse mokyklose neatrodo didelis, matosi, kad pasirenkančiųjų anglų kalbą kaip privalomąjį dalyką skaičius augo kiekvienais metais iki pat karo – nuo 15 pirmos klasės mokinių 1934/1935 mokslo metais iki 48 pirmos klasės mokinių 1938/1939 metais. Gimnazijų ugdytiniai taip pat gana noriai išnaudodavo po reformos įvestą galimybę išmokti antrosios užsienio kalbos. Iš jų beveik šimtas pasirinko anglų kalbą. Nors galimybės gerai išmokti antrąją užsienio kalbą valstybinėse vidurinėse mokyklose buvo ribotos (ypatingai dėl mažo pamokų skaičiaus), mokslo metų pradžioje mokinių susidomėjimas ja buvo nemažas. Švietimo ministerijos planuoti programos patobulinimai buvo tikslingi ir reikalingi, o antrosios privalomos užsienio kalbos įvedimas vidurinėje mokykloje buvo tik laiko klausimas. Tačiau jeigu naujos užsienio kalbos programos įvedimui būtų geriau pasiruošta ir neskubama, mokinių motyvacija mokytis anglų kalbos galėtų būti didesnė ir ilgalaikė, o jų pasiekimai geresni. Į šių klaidų pasekmes mokiniams verta atsižvelgti ir šiandien, kai Lietuvoje yra įgyvendinama švietimo reforma

⁴ Dar 8 Slovakijos gimnazijos mokiniai galėtų tęsti mokymąsi sekančiais metais, nes turėjo įskaitytą šį dalyką, tačiau nėra duomenų apie šios mokyklos 1938/1939 mokslo metus.

ir taip pat neišvengiama įvairių nesklandumų bei kyla iššūkių rasti kitų užsienio kalbų mokytojų nei anglų (Murauskaitė, 2022).

Diskusija ir rekomendacijos

Tyrimo metu pavyko surinkti duomenis apie anglų kalbos mokymą valstybinėse Vilniaus vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose su lenkų dėstomąja kalba po 1932 švietimo reformos Lenkijoje. Kaip minėta literatūros apžvalgos dalyje, iki šiol atliktuose moksliniuose tyrimuose dažniausiai būdavo apsiribojama vienos mokyklos situacijos analize arba bandyta aprėpti pokyčių visumą šalies kontekste, tačiau nesigilinant į konkrečių miestų ar regionų ypatumus. Retai buvo išnaudojami archyviniai šaltiniai, analizuojant užsienio kalbų mokymą. Ligi šiol beveik nebuvo nagrinėta anglų kalbos mokymo tema tarpukario Vilniaus mokyklose. Šiame darbe pavyko apžvelgti šią temą iš įvairių perspektyvų, pasinaudojant skirtingo tipo šaltiniais – oficialiais valdžios leistais dokumentais ir statistiniais duomenimis, archyvuose saugoma mokyklų dokumentacija bei išleistais asmeniniais mokytojų ir mokinių atsiminimais. Tai leido pilniau atskleisti temą ir kompensuoti šaltinių fragmentiškumą ir šališkumą. Tyrimas atskleidė, kad užsienio kalbų mokymas buvo svarbi tema jaunos valstybės visuomenėje, reikalaujanti daugelio diskusijų ir kompromisų. Buvo bandoma sudaryti kuo geresnes sąlygas jų mokymui, esant ribotiems ištekliams. Daugelis panašių problemų jaučiama ir šiandien Lietuvoje pertvarkant švietimo sistemą, taigi tyrimo išvados gali būti aktualios ir dabartiniame kontekste.

Ypač galima atkreipti dėmesį į tarpukario laikmečio gerąsias praktikas švietime. Visų pirma, į mokytojų atlyginimų klausimą ir aiškią jų kėlimo tvarką bei su tuo susijusį aukštą tarpukario mokytojo statusą visuomenėje. Tai tarpukaryje padėjo mažinti mokyklų personalo trūkumo problemą. Kitas svarbus aspektas yra naujų ugdymo programų įvedimas palaipsniui. Galbūt vertėtų leisti pabaigti mokyklą pagal jau pradėtą ugdymo programą daugiau nei vienai vyresnių klasių laidai, o pakeitimus įvedinėti tik žemesnių klasių moksleiviams. Taip pat gerų rezultatų galėtų duoti pilnesnis programos išdiskutavimas su labiausiai suinteresuotais asmenimis, t. y. moksleiviais, jų tėvais ir mokytojais apie priimamus sprendimus apie juos. Efektyvesnių problemų sprendimų galima ieškoti, pasitelkiant eksperimentinių mokyklų praktika. Pagaliau labai svarbus yra geras mokyklų aprūpinimas pagalbinėmis metodinėmis priemonėmis.

Iš kitos pusės, nereikėtų kartoti senųjų klaidų. Iš jų verta paminėti nepakankamą pasiruošimą švietimo sistemos reformavimui. Visų pirma, reikėtų geriau apgalvoti laiko planavimą, paliekant jo pakankamai naujų vadovėlių leidybai ir mokytojų susipažinimui su naujomis ugdymo programomis. Bendras mokinių darbo krūvis ir savaitinis užsienio kalbos pamokų skaičius taip turi būti gerai pamatuoti prieš įpareigojant mokytojus realizuoti labiau ambicingas kalbinio ugdymo programas. Taip pat reikėtų labai gerai apsvarstyti antrosios užsienio kalbos privalomumo klausimą. Vertėtų irgi apskaičiuoti valstybės išteklius ir išspręsti mokytojų trūkumo problemą, nedidinant jų darbo krūvio iš vienos pusės, ir nusteigiant per didelį mokinių klasių iš kitos. Tada būtų galima

pereiti prie reikalavimų kėlimo mokytojams. Visų šių dalykų suderinimas galėtų teigiamai paveikti mokinių mokymosi rezultatus.

Išvados

1. Ketvirtajame XX a. dešimtmetyje Lenkijos švietimo sistema sulaukė didelių permainų. Po ilgų diskusijų 1932 m. buvo priimtas naujas švietimo įstatymas, pakeičiantis valstybinių mokyklų struktūrą bei ugdymo turinį. Buvo priimtos naujos bendrosios ugdymo programos iš visų dalykų, tarp jų ir užsienio kalbų. Modernių užsienio kalbų, o ypač anglų kalbos, vieta naujoje švietimo sistemoje sulaukė ypatingo ugdymo proceso dalyvių dėmesio. Iš vienos pusės buvo džiaugiamasi dėl to meto naujausias pedagogines tendencijas atitinkančio turinio bei nemažo užsienio kalbos skirtų pamokų skaičiaus mokyklose, iš kitos kito nepasitenkinimo dėl paveltos užsienio kalbų mokymo pradžios bei iškeltų pernelyg ambicingų jos ugdymo tikslų, ypač licėjaus lygyje.

2. 1932 m. švietimo reformos nuostatos Vilniuje buvo įgyvendinamos gana sklandžiai. Praktinis naujosios anglų kalbos programos realizavimas Vilniaus vidurinėse mokyklose buvo pradėtas realizuoti laiku ir pirmosios naujos gimnazinės klasės buvo suformuotos jau 1933/1934 mokslo metais. Taip pat mokytojai buvo laiku supažindinti su naujomis programomis, o direkcija stengėsi užtikrinti ir kontroliavo jų realizavimą savo įstaigose. Vilniaus Adomo Mickevičiaus gimnazijoje ir licėjuje anglų kalbos buvo mokoma kaip privalomojo dalyko, Vilniaus Julijaus Slovackio ir Jone ir Andriaus Sniadeckių licėjuje – kaip neprivalomo pasirenkamojo dalyko.

3. Vilniuje taip pat buvo susidurta su keliomis kliūtimis, įgyvendinant naująją anglų kalbos programą. Visų pirma, klasėse buvo labai didelis skaičius mokinių (iki 48), kartais viršijantis ir taip aukštas leistinas maksimalias normas, kas trukdė sklandžiam programos realizavimui. Antra, anglų kalbos vadovėliai, parengti pagal naująją programą, buvo išleidžiami per vėlai, dėl ko kildavo neaiškumų ir papildomo darbo mokytojams. Šios problemos įtakėjo mokinių pasiektus anglų kalbos rezultatus.

4. Mokytojų, kaip valstybės tarnautojų darbas buvo aukštai vertinamas ir jų atlyginimai tai atspindi. Jų finansinė situacija, palyginus su šalies vidurkiu, buvo gera. Vilniuje ši atskirtis buvo netgi didesnė dėl rytinėse vaivadijose esančio žemesnio atlyginimų vidurkio, palyginus su visa šalimi. Pavyko identifikuoti du valstybinėse Vilniaus vidurinėse mokyklose po švietimo reformos dirbusius anglų kalbos mokytojus: Anna Osviecimska (merg. pav. Boruščak) ir Vladyslav Kospoth-Pavlovski. Mokytojams buvo keliami aukšti reikalavimai. Be to, pažymėtina, kad Vilniaus universitete nebuvo anglų kalbos katedros ir dėl to galėjo trūkti anglų kalbos mokytojų.

5. Visoje šalyje anglų kalba buvo dėstoma nedaugelyje mokyklų – pvz. 1934 metais jos buvo galima mokytis tik 45 valstybinėse mokyklose (*Oświata i Wychowanie*, 1934:511). Šalies kontekste anglų kalbos mokymosi galimybės Vilniaus valstybinėse mokyklose buvo sąlyginai neblogos. Tokią tokią galimybę siūlė trys vyriškos vidurinės mokyklos: Vilniaus Adomo

Mickevičiaus licėjus ir gimnazija, Vilniaus Julijaus Slovackio gimnazija ir Jono ir Andriaus Sniadeckių licėjus. Merginos galėjo mokytis anglų kalbos tik privačiose gimnazijose ir licėjuose, joms Vilniaus valstybinėse mokyklose nebuvo užtikrinta tokia galimybė. Tik labiau pasiturinčios galėjo sau tai leisti.

6. Vidurinių mokyklų ugdytiniais Vilniuje anglų kalbos mokymasis sekėsi gana sunkiai, didelė dalis mokinių pasiekdavo tik patenkinamų rezultatų. Nemažai mokinių buvo įvertinama neigiamai ir turėjo kartoti metus, keisti mokyklą arba visai peržiūrėti savo ateities planus. Tačiau dokumentai liudija, kad gana daug mokinių buvo susidomėję anglų kalbos mokymusi kaip neprivalomojo dalyko, tačiau po vienerių – dvejų metų šio dalyko atsisakydavo. Taip atsitikdavo dažniausiai dėl mokymosi sunkumų ir didelio užimtumo paskutiniaisiais mokslo metais. Ypatingai licėjinių klasių mokiniai nebuvo suinteresuoti papildomų dalykų mokymusi ir dėmesį sutelkdavo į pasiruošimą brandos egzaminams.

Literatūros sąrašas

Šaltiniai:

- a. spausdinti
- Gałączyńska, K. (1998). *Gałączyński*. Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Gałącki, W. (1934). Statut gimnazjum państwowego. *Gimnazjum*, 1(4-5), 121-127.
http://pbc.up.krakow.pl/Content/7663/PDF/gimnazjum_organ_sekcji_szkolni_drzewiecki_stefan_re_d_002084.pdf
- Główny Urząd Statystyczny. (1939). Mały Rocznik Statystyczny.
<https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=17198>
- Grzebieniowski, T. (1933). Ankieta w sprawie transkrypcji fonetycznej (sprawozdanie). *Neofilolog*, 4(1), 19-21. <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/611699/display/JPEG>
- Kłos, J. (1937). *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*. Wydawnictwo Wileńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno – Krajoznawczego.
- Kospoth-Pawłowski, W. (1930). *England and the English*. Księgarnia św. Wojciecha
- Lorentz, S. (1986). *Album wileńskie*. Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Malinowski, J. (1999). *Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta w Wilnie*. Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej.
- Miłosz, Cz. (2003). *Przygody młodego umysłu. Publicystyka i proza 1931–1939*. Znak.
- Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1937). *Program naukowy szkoły powszechnej jednoklasowej czterooddziałowej i dwuklasowej cztero- i pięciooddziałowej. Rozkład godzin i przykłady planów lekcyjnych*. <https://polona.pl/preview/6e5bab2f-bbb2-4bfe-b01e-10a40dcdffd0>
- Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1937). *Program naukowy szkoły średniej*. <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/17948/edition/21532/content>
- Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1934). *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania (tymczasowy)*.
<https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=18303>
- Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1937). *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Język angielski. Wydział humanistyczny (projekt)*.
<https://polona.pl/preview/c25b3f9b-e93a-4b9c-ba53-8208a4695a48>

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1937). *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Język angielski. Wydział klasyczny (projekt)*.

<https://polona.pl/preview/89026e90-6d1a-4ece-af2a-7b58b93b74d9>

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1937). *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Język angielski. Wydział przyrodniczy (projekt)*.

<https://polona.pl/preview/0c72bea6-8790-4ea5-94e4-9f58e6aad5ee>

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1937). *Program nauki w liceum ogólnokształcącym. Język angielski. Wydział matematyczno-fizyczny (projekt)*.

<https://polona.pl/preview/05f4d482-2771-4f0e-9481-d8b63dd5f908>

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1937). *Program nauki (tymczasowy) w państwowym liceum ogólnokształcącym z polskim językiem nauczania. Uwagi wstępne, plany godzin*. <https://polona.pl/item-view/39d78c46-3ee7-4884-9439-c8a435a90afc?page=0>

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1939). *Spis podręczników szkolnych dozwolonych do użytku w gimnazjum ogólnokształcącym*.

https://www.dbc.wroc.pl/Content/17384/RP4069_Spis_podrecznikow_%5Bgimnazjum%5D.pdf

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. (1932). *Wtyczne dla autorów programów szkół ogólnokształcących : szkoła powszechna : gimnazjum*.

<https://bc.radom.pl/dlibra/publication/20044/edition/19304?language=pl>

Ulińska, A. (Red.). (1996). *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie (1938-1939)*. Białystok: Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza.

Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli. (1926).

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19260920530>

Ustawa z dnia 11 III 1932 o ustroju szkolnictwa. (1932).

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19320380389>

b. archywiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:

A. Mickevičiaus gimnazijos ir licėjaus fondas nr. 178, ap. 1, bylos 145, 153, 162, 172, 180, 192, 194.

Gyventojų registro metrikacijos fondas nr. 64, ap. 26, b. 281, l. 28-33.

J. Slovackio gimnazijos fondas nr. 1057, ap. 1, bylos 49, 50, 52, 55, 61, 66, 70.

J. ir J. Sniadeckių licėjaus fondas nr. 213, ap. 1, bylos 1-21.

Vilniaus universiteto fondas nr. 175, ap. 1 (I) A, byla 648.

Žygimanto Augusto gimnazijos fondas nr. 180, ap. 1, b. 259.

Vilniaus apskrities mokyklų kuratorijos fondas nr. 73, ap.2, b.1113

Literatūra:

Lietuvos vyriausiasis archyvaras. (2018). *Lietuvos vyriausiojo archyvaro įsakymas dėl Lietuvos vyriausiojo archyvaro gruodžio 16 d. įsakymo nr. V-68 „Dėl darbo valstybės archyvų skaityklose tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo.*

[https://e-](https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=5z4renzdu&documentId=7d03fa70b78b11e8aa33fe8f0fea665f&category=TAD)

[seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=5z4renzdu&documentId=7d03fa70b78b11e8aa33fe8f0fea665f&category=TAD](https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=5z4renzdu&documentId=7d03fa70b78b11e8aa33fe8f0fea665f&category=TAD)

Lietuvos centrinio valstybės archyvo direktorius. (2014). Dokumentų fotografavimo Lietuvos centriniame valstybės archyvo skaitykloje tvarkos aprašas.

<https://lcva.archyvai.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/12/VtqWCEv2ESA.pdf>

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo, 2022 m. rugpjūčio 24 d., Vilnius.

[https://e-](https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/45f3b02523e311edb36fa1cf41a91fd9/bRqkqZfceS?jfwid=15wr5ds7ty)

[seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/45f3b02523e311edb36fa1cf41a91fd9/bRqkqZfceS?jfwid=15wr5ds7ty](https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/45f3b02523e311edb36fa1cf41a91fd9/bRqkqZfceS?jfwid=15wr5ds7ty)

Akimjaková, B., Famuła-Jurczak, A., Mazur, P., & Račková, O. (2013). *Nauczyciel kreatorem zmiany*. Verbum.

Bała, P. (2011). Oświata w państwie autorytarnym. Spór o charakter szkoły w II Rzeczypospolitej Polskiej. *Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi*, 33, 281-298.

Bukauskienė, T. (1996). *Lietuvių mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m.* Mintis.

Bukelevičiūtė, D. (2016). Švietimo socialinis prieinamumas. Iš Bukelevičiūtė, D., Butkus, Z., Černiauskas, N., Grodis, A., Kasperavičius, A. P., Polkaitė-Petkevičienė, G. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918 – 1940 metais* (p. 195-302). Vilniaus universiteto leidykla.

Cieśla, M. (1974). *Dzieje nauki języków obcych w zarysie*. PWN.

- Czapiewski, K. & Janc, K. (2018). Od analfabetyzmu do wykształcenia wyższego. Iś Halamska, M., Stanny, M., & Wilkin, J. (Red.), *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. (p. 145-165). <https://doi.org/10.53098/wir042019/01>
- Czerwinska, J., Danek, Z. & Zalewska-Jura, H. (2007). Filologia klasyczna Uniwersytetu Łódzkiego – wielcy badacze, niezapomniane osobowości. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*, 9. 371-378.
- Czpeczyńska, E. (2016). Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej. *Studia prawnicze KUL*, 4,(68). 33-51.
https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_31743_sp_4880/c/4880-4728.pdf
- Dubisz, S. (2013). Integracja językowa w dziejach polszczyzny, *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, 20(40), 2, 85-97.
- Gąsiorowski, A. (2014). Z dziejów szkolnictwa polskiego na Wileńszczyźnie w latach międzywojennych. *Komunikaty Warmińsko-Mazurskie*. 1, 65-88.
- Harbig, A. M. (2010). O konieczności badań nad historią nauczania języków obcych. *Neofilolog*, 34, 67-78.
- Harbig, A.M. (2011). Indywidualizacja w polskiej dydaktyce języków obcych okresu 1919-1939. *Neofilolog*, 36, 21-36.
- Iwan, K. (1972). *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919-1939: koncepcje organizacyjno-programowe*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Jarowiecki, J. (1985). Powstanie i rozwój czasopism pedagogicznych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle tradycji : (zarys problematyki). *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej* (24)1, 91-110.
- Jaruševičiūtė-Mockuvienė, G. (2023 m. vasario 1 d.). *Šimonytė: norėčiau, kad mokyklose vaikų turėtų daugiau alternatyvų nei tik rusų kalbą*. DELFI.LT
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simonyte-noreciau-kad-mokyklose-vaikai-turetu-daugiau-alternatyvu-nei-tik-rusu-kalba-92417173>
- Jurek, A. (2007). Języki obce dawniej i dziś. Część I. Z historii nauczania języków obcych w Polsce – od średniowiecza do II wojny światowej. *Języki Obce w Szkole*, 260, 5-19.
- Kabzińska, Ł. & Kabziński, K. (2010). Czasopiśmiennictwo pedagogiczne okresu II Rzeczypospolitej jako źródło refleksji teoretycznej w zakresie dydaktyki. Iś Michalska, I. &

Michalski, G. (Red.), *Czasopiśmiennictwo Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło do historii edukacji* (p. 215-227). <https://doi.org/10.18778/7525-460-0.18>

Karwowska - Sokołowska, A. (Red.). (2021). *Kształtowanie wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej. Część 2. Wynagrodzenia urzędników w II RP*. Kancelaria Senatu.

https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/203/plik/ot-687_ii_2.pdf

Kaubrys, S. (2000). *Lietuvos mokykla 1918 – 1939 m.: galios gimtis*. Viešoji įstaiga „Statistikos tyrimai“.

Kiński Cz. & Łagun, J. (2018). Nihil novi – Context and Language Integrated Learning in „England and the English“ by W. Kospoth-Pawłowski. *Neofilolog*, 60(1), 159-169.

Klemensiewicz, Z. (1985). *Historia języka polskiego*, PWN.

Kotlarska, I. (2019). Materiały do nauki języka angielskiego wydawane od końca XVIII do połowy XX wieku jako źródła badań polsko-angielskich kontaktów językowych. *Prolegomena badawcze. Socjolingwistyka*. 33, 167-180.

Kotlarska, I. (2023). Treści kulturowe w dawnych polskich podręcznikach do nauki języka angielskiego (1788–1950). *Neofilolog*, 60(1), 45-59.

Mauersberg, S. (1968). *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*. Ossolineum.

Motuzas, R. (1995). *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918 – 1940 metais pedagoginės kryptys*. Leidybos centras.

Murauskaitė, A. (2022 m. rugpjūčio 4 d.). *Užsienio kalbos mokyklose: vienvaldė anglų stumia lauk kitas, pozicijas išlaiko rusų, o lenkų, latvių ar italų paklausa menka ir trūksta mokytojų*, LRT.LT.

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1749973/uzsienio-kalbos-mokyklose-vienvalde-anglu-stumia-lauk-kitas-pozicijas-islaiko-rusu-o-lenku-latviu-ar-italu-paklausa-menka-ir-truksta-mokytoju>

Murauskaitė, A. (2023 m. rugsėjo 22 d.). *Kokią antrąją užsienio kalbą šiemet dažniausiai rinkosi šeštokai: ar vis dar paklausiausia rusų kalba?*, LRT.LT.

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2082598/kokia-antraja-uzsienio-kalba-siemet-dazniausiai-rinkosi-sestokai-ar-vis-dar-paklausiausia-rusu-kalba>

Podhajecka, M. (2018). Lektorzy języka angielskiego w Wilnie i Krakowie w okresie międzywojennym. Próba biograficzna. *Prace Historyczne*. 145(2), 271-301.

Podhajecka, M. (2021). *Lektorzy języka angielskiego w międzywojniu*. Universitas.

- Przyklenk, J. (2018). Teksty obcojęzyczne i ko(n)teksty nauki języków obcych w dwudziestoleciu międzywojennym a kształcenie polonistyczne. Iš J. Tambor (Red.), *Polonistyka na pocz. XXI wieku. Diagnozy. Koncepcje. Perspektywy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Rusiecki, M. (1964). *O nauczaniu języków obcych*. PZWS.
- Sadowska, J. (2001). *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej. Geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Sanojca, K. (2014). Szkoła jako instytucja pracy. Pozycja prawna i problemy zawodowe nauczycieli szkół państwowych w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. *Metamorfozy Społeczne*, 9, 277-291.
- Sławińska-Zakościelna E. (1987). *Była taka szkoła*. Odnova.
- Stańczyk, P. (2016). Wykształcenie ludności II Rzeczypospolitej w świetle badań GUS. *Społeczeństwo i Ekonomia*, 1(5), 7-26. <https://doi.org/10.15611/sie.2016.1.01>
- Stolarczyk, M. (2018). Wychowanie państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle programów szkolnych (po wprowadzeniu reformy oświatowej z 1932 roku). *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 37(3), 215-235. <https://doi.org/10.17951/lrp.2018.37.3.215-235>
- Walasek, S. (2020). Wychowanie państwowe i obywatelskie w praktyce szkolnej na przykładzie Państwowego Gimnazjum Męskiego im. A. Mickiewicza w Wilnie (1932/1933 – 1933/1934). *Nauki o wychowaniu. Studia interdyscyplinarne*. 2(11). 239-251. <http://dx.doi.org/10.18778/2450-4491.11.17>
- Woźniak, E. (2015). Polityka językowa Państwa Polskiego w okresie międzywojennym. *Socjolingwistyka*, 29, 7-20. <http://dx.doi.org./10.17651/SOCJOLING.29.1>